

ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΡΗΣΤΙΔΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ Ο ΦΟΡΟΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΦΑΙΜΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ*

Η συγκυρία που γέννησε το Φόρο Περιουσίας ορίζεται από την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της Τουρκίας εξ αιτίας της διεθνούς οικονομικής κρίσης και από την πολιτική, διοικητική και θεσμική ανεπάρκεια να σχεδιαστεί και να ακολουθηθεί μια συγκροτημένη οικονομία πολέμου. Η Τουρκία δεν συμμετείχε στον πόλεμο, αλλά οι οικονομικές επιπτώσεις υπήρξαν ανεπάρκτες και για αυτήν. Η προσπάθεια να παταχθεί η ασχροκέρδεια, η μαύρη αγορά και ο παράνομος πλουτισμός, να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής των χαμηλών οικονομικών στρωμάτων, να αντισταθμιστεί η ζημία στην παραγωγή και την οικονομία της χώρας από τη διατήρηση ενός πολυάριθμου στρατού σε επαφυλακή καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, και παράλληλα να συνεχιστεί η πορεία προς την ανάπτυξη που είχε ξεκινήσει με την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, αποδείχτηκε ένα εγχείρημα δύσκολο.

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1940 η δυσαρέσκεια των πολιτών για την ακρίβεια και την έλλειψη ειδών πρώτης ανάγκης είναι μεγάλη, αλλά δεν συναρθρώνεται σε αντικυβερνητική στάση. Αντίθετα, με τη βοήθεια και της Κυβέρνησης και των ελεγχόμενων από αυτήν μέσων ενημέρωσης, η δυσαρέσκεια αποκτά εθνική ταυτότητα. Ο τουρκικός εθνικισμός, που έχει από τη γέννησή του δρομολογηθεί με τρόπο που να παρακάμπτει τις ταξικές διαφορές, επωφελείται από το γεγονός της κυριαρχίας σε πολλά πεδία της οικονομίας μας μη μουσουλμανικής αστικής τάξης και οδηγεί τις κοινωνικές συγκρούσεις στην παγίωσή τους σε ανταπαλότητα συμφερόντων μουσουλμανικής πλειονότητας και μη μουσουλμανικών μειονοτήτων.

* Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος μιας εξελισσόμενης ευρύτερης μελέτης.

Η κρατική παρέμβαση με στόχο την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης ακολουθεί την πεπατημένη της προστατευτικής οικονομικής πολιτικής που ανθεί στην Ευρώπη του μεσοπολέμου και επιδιώκει την οικονομική αυτάρκεια της χώρας. Η προσπάθεια επικεντρώνεται κυρίως στην έκδοση νέων χαρτονομισμάτων και περιλαμβάνει μέτρα, που αποδεικνύονται ανεπαρκή, όπως αυξήσεις φόρων, αυστηρότερες ποινές για όσους επιδίδονται στην αισχροκέρδεια και τη μαύρη αγορά, διατίμηση βασικών ειδών διατροφής, διανομή τροφίμων με δελτίο, επίταξη προϊόντων και υλικών, επιβολή καταναγκαστικής εργασίας σε τομείς κρίσιμους, όπως η βιομηχανία μεταλλευμάτων, έλεγχος του εξωτερικού εμπορίου. Σε επίπεδο νομοθετικό τρεις είναι οι σημαντικότεροι νόμοι που σφραγίζουν την περίοδο αυτή: ο νόμος για την Εθνική Άμυνα (Milli Korunma Kanunu) που ψηφίστηκε τον Ιανουάριο του 1940, ο οποίος νομιμοποιεί το δικαίωμα της κυβέρνησης να παρεμβαίνει σε όλους τους τομείς της οικονομίας, ο νόμος για το Φόρο Περιουσίας (Varlık Vergisi Kanunu) που επιβλήθηκε το Νοέμβριο του 1942 και ο Νόμος περί Φόρου επί των Γεωργικών Προϊόντων (Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu) που τέθηκε σε εφαρμογή το Μάιο του 1943¹.

Ο Φόρος Περιουσίας ψηφίστηκε στις 11 Νοεμβρίου 1942 και καταργήθηκε επίσημα δεκαέξι μήνες μετά, στις 15 Μαρτίου 1944. Ο φόρος αυτός έχει μείνει στην ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας ως η κορυφαία πράξη του οικονομικού εθνικισμού και ειδικότερα της πολιτικής του εκτουρκισμού της οικονομίας. Η ιδιαιτερότητα του Φόρου Περιουσίας έγκειται στην προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί η φορολογία, μηχανισμός δημοσιονομικής πολιτικής, ως μέσον άσκησης εθνικιστικής αντιμειονοτικής πολιτικής.

Εκτουρκισμός της οικονομίας

Η πολιτική του εκτουρκισμού της οικονομίας σήμαινε τον περιορισμό του ρόλου των μελών των μειονοτήτων και των ξένων στο οικονομικό πεδίο. Η πολιτική εκτουρκισμού της οικονομίας είχε δύο μέτωπα: τον έλεγχο και τον

1. Ο Φόρος επί των Γεωργικών Προϊόντων παρουσιάστηκε ως συμπληρωματικός στο Φόρο Περιουσίας και στόχευε στη φορολόγηση του πλούτου που είχε συγκεντρώσει στα χέρια της η ισχυρή ομάδα των εμπόρων-γαιοκτημόνων στην ύπαιθρο. Τελικά, ο φόρος στην πράξη βάρινε ιδιαίτερα τους αγρότες με μικρές ιδιοκτησίες, των οποίων το βωτικό επίπεδο συρρικνωνόταν συνεχώς. Ο τουρκικός τύπος της εποχής, υπερασπιζόμενος το Φόρο Περιουσίας, συχνότατα αναφερόταν στη θυσία που υπέστησαν αγόγγυστα οι Τούρκοι χωρικοί πληρώνοντας το Φόρο επί των Γεωργικών Προϊόντων, σε αντίθεση με τις διαμαρτυρίες και τις προσπάθειες πολλών εύπορων μελών των μειονοτήτων να μην πληρώσουν το φόρο.

περιορισμό της οικονομικής δραστηριότητας των ξένων στην Τουρκία και την αντικατάσταση των γηγενών² χριστιανών και Εβραίων εμπόρων και επιχειρηματιών, κυρίαρχων σε πολλούς τομείς της οικονομικής ζωής, από μουσουλμάνους.

Η πολιτική στήριξης της οικονομικής και κοινωνικής ανέλιξης των μουσουλμάνων στο πλαίσιο ενός οικονομικού μοντέλου φιλελευθερισμού και εθνικισμού έγινε βασικός άξονας της πολιτικής από την εποχή της Επιτροπής Ένωση και Πρόοδος (ΕΕΠ)³. Το Πρόγραμμα Εθνικής Οικονομίας και η συγκυρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου άνοιξαν το δρόμο για την εφαρμογή εθνικής οικονομικής πολιτικής, την κατάργηση των διομολογήσεων και τη λήψη προστατευτικών μέτρων, όπως η επιβολή υψηλών δασμών στις εισαγωγές. Η ίδρυση του Συλλόγου των Συντεχνιών και της οργάνωσης Επιτροπή Εθνικής Άμυνας βοήθησαν την ΕΕΠ να ελέγχει όλο και περισσότερο τη διανομή και την πώληση βασικών ειδών⁴. Η συσσώρευση κεφαλαίων κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου με την ανάπτυξη της μαύρης αγοράς αντιμετωπίστηκε ευνοϊκά από το κράτος για τους μουσουλμάνους εμπόρους, οι οποίοι ενθαρρύνθηκαν να εκμεταλλευτούν τη δυνατότητα κερδοσκοπίας. Αντίθετα, οι κυρώσεις και τα μέτρα κατά της αισχροκέρδειας εφαρμόστηκαν με αυστηρότητα κατά των χριστιανικών επιχειρηματιών.

2. Ο όρος γηγενείς χρησιμοποιείται σε συνάφεια με την οργανική θέση των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, των Ρωμίων, των Εβραίων και των Αρμενίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και σε παραλληλία με το γηγενή μουσουλμανικό πληθυσμό. Η εντοπιότητα της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ρωμίων, Αρμενίων και Εβραίων ήταν αναμφισβήτητη, η διαφορετικότητά τους ήταν θρησκευτικο-εθνοτική. Η άποψη ιστορικών, κυρίως Τούρκων, ότι στόχος της πολιτικής του οικονομικού εκτουρκισμού ήταν η δημιουργία μιας γηγενούς αστικής τάξης, εκφράζει τη θέση ότι η υπαρκτή αστική τάξη των χριστιανών και Εβραίων πολιτών της Τουρκίας, έστω και περιορισμένη αναλογικά με το συνολικό πληθυσμό, δεν ήταν γηγενής. Άποψη που συμπλέει τελικά με την ιδεολογική και πολιτική θέση του τουρκικού εθνικισμού ότι εκτός από τους μουσουλμάνους όλοι οι άλλοι Τούρκοι πολίτες είναι ξένο σώμα, ανεξάρτητα από τον τόπο καταγωγής τους και την ιστορική τους σχέση με αυτόν τον τόπο.

3. Η Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος, που ξεκίνησε ως μυστική εταιρεία και οργάνωσε τη συνταγματική επανάσταση του 1908, ασκούσε πολιτική εξουσία κυρίως από το παρασκήνιο. Η Επιτροπή από το 1913 απέκτησε το μονοπώλιο της εξουσίας και προσπάθησε να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων και εθνικής πολιτικής. Για τη σύνθετη ιστορία του κινήματος των Νεότουρκων και της ΕΕΠ, βλ. τα δύο βιβλία του M. Şükrü Hanioğlu, *Preparation for a Revolution, The Young Turks, 1902-1908*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2001 και *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 1995.

4. Για μια αναλυτική αναφορά στο Πρόγραμμα Εθνικής Οικονομίας, στις προσπάθειες της κυβέρνησης να δημιουργήσει μια ισχυρή εθνική αστική τάξη και στις επιπτώσεις της πολιτικής αυτής στις μειονότητες, βλ. Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ. 181-185.

νών εμπορών, γεγονός που οδήγησε 130.000 περίπου Έλληνες, κυρίως κατοίκους των δυτικών παράκτιων περιοχών, και πολλούς Αρμένιους να εγκαταλείψουν τη χώρα πουλώντας σε πολύ χαμηλότερες της αξίας τους τιμές τις επιχειρήσεις τους⁵.

Η κυβέρνηση της ΕΕΠ πήρε ορισμένα μέτρα στοχεύοντας κυρίως στην ανάπτυξη της εθνικής βιομηχανίας. Ο Νόμος για την Ενίσχυση της Βιομηχανίας του 1914 παρείχε προνόμια και κίνητρα⁶ για την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η πολιτική της ενίσχυσης της εθνικής οικονομίας την εποχή αυτή εκφράζεται κυρίως από την άμεση συμμετοχή των ίδιων των στελεχών της ΕΕΠ στην ίδρυση ιδιωτικών επιχειρήσεων. Μεταξύ 1916-1918 ιδρύθηκαν 80 νέες εταιρείες με την άμεση υποστήριξη της ΕΕΠ⁷. Η έλλειψη μεγάλων ιδιωτικών κεφαλαίων αποτελεί το βασικό πρόβλημα και ως αντίδοτο καθιερώνεται η μορφή των επιχειρήσεων μικτών κεφαλαίων⁸. Στις επενδύσεις αυτές η εμπλοκή των μελών της κυβερνητικής πολιτικής παράταξης συσκοτίζει την ακριβή μορφή της συνεργασίας ιδιωτικού και κρατικού τομέα, αφού «είναι συχνά δύσκολο να εξακριβωθεί εάν κάποιο μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου είναι εκεί ως απλός πολίτης ή ως εκπρόσωπος της κυβερνητικής παράταξης»⁹.

Σύμφωνα με την πρώτη σοβαρή απόπειρα γενικής απογραφής το 1915, σε γενικό πληθυσμό 15.000.000 περίπου, υπήρχαν 264 βιομηχανίες με περισσότερους από 10 εργάτες. Η έδρα των μισών περίπου βιομηχανιών βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή της Πόλης και οι υπόλοιπες στη Σμύρνη και την Προύσα. Οι 214 επιχειρήσεις ανήκαν σε έναν ιδιοκτήτη, οι 28 ήταν συνεταιρικές και οι 22 κρατικές. Από τις 214 οι 172 (80.4%) είχαν ιδιοκτήτη μη μουσουλμάνο και οι 42 (19.6%)

5. Για τις διώξεις κατά των χριστιανών, κυρίως των Αρμενίων, όχι μόνο για λόγους οικονομικούς, βλ. Erik J. Zürcher, «Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics 1908-1938», στο Kemal H. Karpat (ed.), *Ottoman Past and Today's Turkey*, Brill, Leiden, 2000, σ. 150-179.

6. Ο νόμος προέβλεπε φοροαπαλλαγές, κατάργηση δασμών σε είδη εισαγωγής απαραίτητα για την τοπική βιομηχανική παραγωγή, παραχώρηση δημόσιων κτημάτων για τις ανάγκες βιομηχανικών μονάδων.

7. Βλ. Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, σ. 184.

8. Η Ayşe Buğra στο βιβλίο της *State and Business in Modern Turkey. A Comparative Study*, State University of New York Press, Albany, 1994, σ. 40, αναφέρει την ύπαρξη 72 επιχειρήσεων μικτών κεφαλαίων το 1918 και την ίδρυση 24 τραπεζών μικτών κεφαλαίων το διάστημα 1908-1918. Οι 6 ιδρύθηκαν από ξένους, η 1 από Αρμένιους και οι 17 από Τούρκους μουσουλμάνους.

9. Ayşe Buğra, *ό.π.*, σ. 41.

ανήκαν σε μουσουλμάνους¹⁰. Μεταξύ 1916 και 1918 ιδρύονται με την υποστήριξη της ΕΕΠ 80 νέες επιχειρήσεις, πολλές από τις οποίες χρηματοδοτούνται από τις συντεχνίες με την ενθάρρυνση της κυβέρνησης.

Το Εμπορικό Επιμελητήριο Ισταμπούλ κυριαρχείται από μέλη των μειονοτήτων, γεγονός που οδηγεί στην ίδρυση της Εθνικής Τουρκικής Εμπορικής Ένωσης το Δεκέμβριο του 1922. Η Ένωση πρωτοστατεί στη δημιουργία του πρώτου Τουρκικού Εμπορικού Μητρώου, το οποίο αποκαλύπτει ότι μόνο το 4% του εμπορίου εισαγωγών και εξαγωγών βρίσκεται στα χέρια μουσουλμάνων και ότι μόνο το 3% των εμπορικών αντιπροσώπων και προμηθευτών είναι μουσουλμάνοι. Το 95% των χρηματιστών είναι μη μουσουλμάνοι και τα περισσότερα κεφάλαια στον τραπεζικό τομέα είναι ξένα. Οι επιχειρήσεις κοινής ωφελείας ύδρευσης, ηλεκτρισμού, φωταερίου και μέσων συγκοινωνίας είναι κι αυτές ξένες.

Η κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας συνδέθηκε από την εποχή του κινήματος εθνικής αντίστασης με την οικονομική ανεξαρτησία. Στο Πρώτο Τουρκικό Οικονομικό Συνέδριο το 1923 στη Σμύρνη συμμετέχουν 1.100 εκπρόσωποι αγροτών, εμπόρων, εργατών, βιοτεχνών και επιχειρηματιών, όλοι Τούρκοι μουσουλμάνοι. Οι μειονότητες απουσιάζουν γιατί δεν έχουν χληθεί. Το σύνθημα «η Τουρκία για τους Τούρκους» και η κυβερνητική στήριξη προς τους αυτοαποκαλούμενους «εθνικούς εμπόρους», που οργανώνονται σε καινούρια εθνικά τουρκικά επιμελητήρια, δηλώνουν ότι οι επιχειρηματίες και οι έμποροι που προέρχονται από τις μειονότητες δεν θεωρούνται ότι ανήκουν στο τουρκικό έθνος. Από το σημείο αυτό μέχρι το να θεωρηθούν όλοι συλλήβδην ύποπτοι για αντεθνική συμπεριφορά και επικίνδυνο για τον εθνικό κορμό ξένο σώμα η απόσταση είναι πολύ μικρή. Η επιδίωξη για την απόκτηση του ελέγχου της οικονομίας από μια τουρκική μουσουλμανική εθνική αστική τάξη διαμορφώνεται σιγά – σιγά σε μια πιο σαφή οικονομική πολιτική και αρχίζει να δομείται πάνω σε πιο συγκροτημένες στρατηγικές. Η έναρξη της περιόδου της Δημοκρατίας και η εντατικοποίηση της πολιτικής του εκτουρκισμού της οικονομίας μπόρεσε να στηριχθεί, σε περιορισμένο έστω βαθμό, σε μια ευρύτερη πια ομάδα Τούρκων κεφαλαιούχων¹¹, στους «πλούσιους του 1916», που ήταν κυρίως οι μουσουλμάνοι έμποροι, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και οι συντεχνίες. Ο νόμος για την Ενθάρρυνση της Βιομηχανίας του 1927, επιβεβαιώνει τη θέληση του κράτους να βοηθήσει ποικιλοτρόπως την ανερχόμενη ομάδα των Τούρκων κεφαλαιούχων παραχωρώντας τους

10. Στο ίδιο, σ. 38-39.

11. Στο ίδιο, σ. 42.

το δικαίωμα να αναπτύσσουν επιχειρηματική δραστηριότητα και σε τομείς κρατικού μονοπωλίου¹².

Η ίδρυση της Τουρκικής Τράπεζας Εργασίας στις 26 Αυγούστου 1924, επέτειο της «Μεγάλης Εφόδου» που οδήγησε στη νικηφόρα έκβαση του αγώνα της ανεξαρτησίας, συμβόλιζε την «Μεγάλη Έφοδο» για τον εκτουρκισμό του τραπεζικού τομέα και της οικονομίας. Η ίδρυση της τράπεζας ήταν απόφαση του ίδιου του Atatürk και των στενών συνεργατών του και πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη πολιτικών και επιχειρηματιών¹³. Σύμφωνα με τον Celal Bayar¹⁴, πρώτο διευθυντή της τράπεζας, στόχος της ίδρυσής της ήταν η σωτηρία της τουρκικής οικονομικής ζωής από την κυριαρχία των μειονοτήτων¹⁵.

Μια σειρά μέτρων ανοίγουν το δρόμο απασχόλησης Τούρκων μουσουλμάνων στις ξένες επιχειρήσεις και στον περιορισμό των ξένων και των μη μουσουλμάνων υπαλλήλων. Μεταξύ 1923 και 1932 ψηφίζονται νόμοι που εμποδίζουν, δυσκολεύουν ή απαγορεύουν την άσκηση ορισμένων επαγγελματιών σε χριστιανούς και Εβραίους Τούρκους πολίτες¹⁶.

12. Η ουσιαστικότερη ευκαιρία πλουτισμού προήλθε από τη συνεργασία κυβερνητικών στελεχών και επιχειρηματιών με την παροχή εμπορευτικών πληροφοριών για τις διακυμάνσεις των δασμών των προϊόντων εισαγωγής, έτσι ώστε η εισαγωγή εμπορευμάτων πριν την άνοδο των δασμών να αποτελέσει σημαντικότερη ευκαιρία πλουτισμού, βλ. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, Λονδίνο, 1993, σ. 96.

13. Η στενή σχέση τράπεζας και κυβερνητικών κύκλων και η συνεργασία της με συγκεκριμένες ομάδες ιδιωτικών και πολιτικών συμφερόντων αποτυπώνεται στο χαρακτηρισμό της από τον τύπο της εποχής συχνά ως «Τράπεζα των Πολιτικών».

14. Ο Celal Bayar μέλος της ΕΕΠ από το 1907, συμμετείχε στην εθνική αντίσταση, διετέλεσε πρώτος διευθυντής της Τράπεζας Εργασίας (1924), Υπουργός Οικονομικών (1932-37) και Πρωθυπουργός (1937-39), ιδρυτικό μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος και τρίτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας (1950-60).

15. Rifat N. Bali, *The "Varlık Vergisi" Affair. A Study on Its Legacy*, The Isis Press, Istanbul, 2005, σ. 42.

16. Στο ίδιο, σ. 42-44. Ο Νόμος για τη Συνέχιση Λειτουργίας της Οθωμανικής Τράπεζας (10 Μαρτίου 1924) όριζε ότι το 30% των υπαλλήλων για μία τριετία έπρεπε να είναι Τούρκοι μουσουλμάνοι, το ποσοστό στο τέλος της πενταετίας έπρεπε να φτάσει το 50%. Ο Νόμος για το Δικηγορικό Επάγγελμα (3 Απριλίου 1924) όριζε την επανεξέταση όλων των αδειών των μελών του Δικηγορικού Συλλόγου Ισταμπούλ, γεγονός που οδήγησε στην άρνηση ανανέωσης της άδειας 960 μη μουσουλμάνων δικηγόρων. Ο Νόμος για τους Δημόσιους Υπάλληλους (18 Μαρτίου 1926), ορίζοντας ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι έπρεπε να είναι Τούρκοι, όρος που ερμηνευόταν ως μουσουλμάνοι, οδήγησε στην απομάκρυνση πολλών μελών των μειονοτήτων από τις δημόσιες υπηρεσίες. Ο Νόμος για την Υποχρεωτική Χρήση της Τουρκικής Γλώσσας στα Οικονομικά Ιδρύματα (10 Απριλίου 1926) οδήγησε πολλές εταιρείες στην αντικατάσταση μη μουσουλμάνων υπαλλήλων που δεν γνώριζαν καλά την

Η συνύπαρξη τη δεκαετία του 1930 της πολιτικής του κρατικού παρεμβατισμού και της αναπτυσσόμενης ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας δημιούργησε μία σχέση ιδιότυπης εξάρτησης του ιδιωτικού τομέα από τον κρατικό μηχανισμό. Επειδή ο κρατικός μηχανισμός σε μεγάλο βαθμό ταυτιζόταν με τον κοιμματικό μηχανισμό, οι καλές σχέσεις με τους κοιμματικούς παράγοντες αποτελούσαν μία επιθυμητή κατάσταση και για τα δύο μέρη. Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP), απόλυτα κυρίαρχο την εποχή του μονοκομματισμού, επεδίωκε την οικονομική ανάπτυξη της χώρας σε ένα εθνικό πλαίσιο και οι Τούρκοι επιχειρηματίες επιθυμούσαν να ενσαρκώσουν την εθνική αυτή αυτοπραγμάτωση. Εξάλλου, ο επιδιωκόμενος εκτουρκισμός της οικονομίας, η μεταβίβαση της οικονομικής ισχύος από τα χέρια των ξένων και των μειονοτήτων στα χέρια των Τούρκων μουσουλμάνων, δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί εάν οι δύο εταίροι αυτής της πολιτικής δεν στήριζαν αλλήλους.

Τη δεκαετία 1930-1940 το 74.19% των ατόμων που άρχισαν να δραστηριοποιούνται για πρώτη φορά στο πεδίο των επιχειρήσεων προέρχονταν από το χώρο των κρατικών υπαλλήλων¹⁷. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 με την έμφαση που δίνεται και στο πρόγραμμα του κόμματος το 1931 στην αρχή του κρατισμού, επιχειρείται η ρύθμιση της οικονομίας με την κρατική παρέμβαση. Η παρέμβαση αρχίζει με την εκστρατεία για την «αγορά ντόπιων προϊόντων», που εμφανίζεται ως εθνική επιταγή, και συνεχίζεται με την απόφαση για συγκροτημένη κρατική παρέμβαση στην παραγωγή και στις επενδύσεις¹⁸. Το πρώτο Πενταετές Αναπτυξιακό Πρόγραμμα τον Ιανουάριο του 1934 περιλαμβάνει την ίδρυση 12 κρατικών βιομηχανιών στους τομείς της υφαντουργίας, χαρτοποιίας και υαλο-

τουρκική γλώσσα από Τούρκους μουσουλμάνους. Ο Νόμος για τα Φαρμακεία και τους Φαρμακοποιούς (24 Ιανουαρίου 1927), περιορίζοντας τον αριθμό των φαρμακείων ανά αστική περιοχή, είχε ως αποτέλεσμα το κλείσιμο κυρίως φαρμακείων που ανήκαν σε Εβραίους ή χριστιανούς. Οι νόμοι για τη στήριξη της Βιομηχανίας (38 Μαΐου 1927), για τις Ασφαλιστικές Εταιρείες (25 Ιουνίου 1927), για τα Ιατρικά Επαγγέλματα (1 Απριλίου 1928) εμπεριείχαν άρθρα που τόνιζαν την ανάγκη να απασχολούνται Τούρκοι (μουσουλμάνοι) και διευκόλυναν την απόλυση των μη μουσουλμάνων. Τέλος, ο Νόμος για τους Τομείς του Εμπορίου και των Υπηρεσιών που Αφορούν Αποκλειστικά Τούρκους Πολίτες (4 Ιουνίου 1932) έγινε τα επόμενα χρόνια εμπόδιο για την εργασία ξένων υπηκόων σε μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, ρύθμιση που αφορούσε και στους Έλληνες υπηκόους.

17. Ayşe Buğra, *ό.π.*, σ. 58.

18. O Feroz Ahmad, *ό.π.*, σ. 98, αναφέρει την ίδρυση του πρώτου κρατικού εργοστασίου υφαντουργίας στην πόλη Kayseri τον Ιούλιο του 1935 και περιγράφει το μεγαλεπήβολο σχέδιο ως δείγμα επίδειξης της δυνατότητας του κράτους να συμβάλει στη ριζική αλλαγή της ζωής και της κοινωνίας μιας ολόκληρης επαρχίας.

ποιίας. Την ίδια εποχή ιδρύονται και οι μεγάλες Κρατικές Οικονομικές Επιχειρήσεις, η Sümerbank, επιφορτισμένη με την παραγωγή και διάθεση βασικών καταναλωτικών ειδών όπως ρούχα και υποδήματα και η Etibank, που δραστηριοποιείται στο χώρο των μεταλλείων και της βαριάς βιομηχανίας. Η ανάπτυξη της κρατικής βιομηχανίας δεν εμπόδισε την ανάπτυξη των ιδιωτικών επιχειρήσεων, καθώς οι τομείς που κάλυπτε το κράτος δεν αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος για τις ιδιωτικές επενδύσεις. Αντίθετα, ο ιδιωτικός τομέας βοηθήθηκε σημαντικά από τον Εργατικό Νόμο του 1934¹⁹, που απαγόρευε τις απεργίες και την οργάνωση σωματείων. Ο νόμος επιβλήθηκε από την κυβέρνηση για να αναχαιτίσει τις διογκούμενες αντιδράσεις των εργατών των κρατικών κυρίως βιομηχανιών εξαιτίας των χαμηλών μισθών και των σκληρών συνθηκών εργασίας.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1930 το βασικό χαρακτηριστικό στις σχέσεις κράτους και ιδιωτικού τομέα παραμένει η προσπάθεια δημιουργίας μιας τουρκικής μουσουλμανικής οικονομικής ελίτ και ο εκτουρκισμός της οικονομίας στο ευρύτερο δυνατό πεδίο. Το κράτος επιδιώκει ποικιλοτρόπως τη συσσώρευση κεφαλαίων στα χέρια Τούρκων ιδιωτών χρησιμοποιώντας έναν ιδιότυπο επιλεκτικό μηχανισμό επιβράβευσης και τιμωρίας. Τα ιδιωτικά κεφάλαια έχουν πρώτα από όλα «όνυμα και θρησκεία», υπάρχουν εκείνα –των μουσουλμάνων– που πρέπει να ενισχυθούν και τα ανεπιθύμητα –των μη μουσουλμάνων– που πρέπει να αποδυναμωθούν.

Η Τουρκία την εποχή του πολέμου

Η στρατηγική ουδετερότητας της Τουρκίας κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έχει γίνει αντικείμενο πολλών μελετών²⁰. Η τουρκική ουδετερότητα στον πόλεμο, μεταξύ 1939 και 1945, όπως επισημαίνει ο Hale²¹, δεν αποτελεί μία *de jure* πολιτική ουδετερότητας, όπως αυτή που τήρησε η Ελβετία, αλλά μία *de facto* ιδιόμορφη ουδετερότητα που καθορίζεται από την εξέλιξη του πολέμου. Ωστόσο, η μη συμμετοχή στον πόλεμο αφενός δεν προστάτευσε την

19. Feroz Ahmad, *ό.π.*, σ. 99. Ο νόμος έγινε ακόμα πιο αυστηρός και αντεργατικός το 1936 ακολουθώντας το πρότυπο της εργατικής νομοθεσίας του Μουσολίνι.

20. Βλ. Selim Deringil, *Turkish Policy During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, Frank G. Weber, *The Evasive Neutral*, University of Missouri Press, Λονδίνο 1979 και William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Frank Cass, Λονδίνο, 2000.

21. William Hale, *ό.π.*, σ. 104.

Τουρκία από την παγκόσμια οικονομική κρίση και αφετέρου δεν εμπόδισε την εδραίωση της ιδεολογίας περί καθαρών εθνών στη διαδικασία αποκρυστάλλωσης του τουρκικού εθνικισμού. Απεναντίας, ο Παντουρκισμός, τροφοδοτούμενος και από τη γερμανική προπαγάνδα, αγκαλιάζοντας και τμήμα της τουρκικής διανόησης, ενέτεινε το αντιμειονοτικό και σοβινιστικό κοινό αίσθημα.

Η αμφισβήτηση των καλών προθέσεων των μειονοτήτων και οι επιφυλάξεις για την πρόθεσή τους να ενσωματωθούν αρμονικά στον εθνικό κοινωνικό κορμό κάθε χώρας, κυρίαρχη αντίληψη της εποχής του μεσοπολέμου, παγιώθηκε αργότερα κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο σε μία στερεότυπη αντίληψη περί κακής πίστης των μειονοτήτων σε όλη την Ευρώπη. Οι μειονότητες θεωρούνταν εκ των προτέρων ύποπτες για αντικαθεστωτική δράση, αντίληψη που λειτούργησε ως πρόσχημα για τη λήψη καταπιεστικών μέτρων και νομιμοποίησε τις αντιδημοκρατικές πολιτικές προς τις μειονότητες²².

Η περίοδος του πολέμου συμπίπτει σχεδόν με την τομή που προκαλείται στην ιστορία της Τουρκίας με το θάνατο του Kemal Atatürk στις 10 Νοεμβρίου 1938 και την εκλογή του İsmet İnönü στις 11 Νοεμβρίου ως Προέδρου της Δημοκρατίας. Η θέση του İnönü στην κορυφή της πολιτικής εξουσίας εδραιώθηκε το Δεκέμβριο στο έκτακτο συνέδριο του κόμματος. Μόνιμος και Πρόεδρος του κόμματος και Εθνικός Αρχηγός²³ ασκεί στενό έλεγχο στις κυβερνήσεις και τους πρωθυπουργούς καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και καθορίζει την εσωτερική και εξωτερική πολιτική.

Η κατάσταση της οικονομίας της Τουρκίας το 1938 χαρακτηρίζεται από δύο στοιχεία: α) τη συνύπαρξη, εντός μιας ιδιότυπης φιλελεύθερης μικτής οικονομίας, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της ελεύθερης αγοράς με την κρατική παρεμβατικότητα. Ένα μοντέλο οικονομικής πολιτικής που εκφράζει η «Νέα Τουρκική Οικονομική Σχολή»²⁴ και προσδιορίζεται μόνο αρνητικά, σε σχέση με αυτό που δεν είναι- ούτε καπιταλιστική ούτε σοσιαλιστική, χωρίς να δηλώνεται επακριβώς ο χαρακτήρας της και β) την ένταση της προσπάθειας διαμόρφωσης τουρκικής μουσουλμανικής αστικής τάξης σε αντιδιαστολή με τη συνεχιζόμενη οικονομική

22. Για μία εκτενέστατη ανάλυση των αντιλήψεων και πολιτικών για το ζήτημα των μειονοτήτων και τις σχέσεις τους με τα εθνικά κράτη την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βλ. Inis L. Claude, *National Minorities. An International Problem*, Harvard University Press, Cambridge, 1955.

23. Ο τίτλος Εθνικός Αρχηγός είχε χρησιμοποιηθεί και για τον Atatürk, έχει ταυτιστεί όμως με τον İnönü και η εποχή του Εθνικού Αρχηγού στην ιστορία της Τουρκίας είναι η εποχή της δικής του προεδρίας.

24. Erik J. Zürcher, *ό.π.*, σ. 262.

ηγεμονία των μειονοτήτων. Ο αγώνας για οικονομική ανεξαρτησία επιβάλλει την πλήρη απομάκρυνση από ό, τι θυμίζει την εποχή των διομολογήσεων. Οι εθνικοποιήσεις των ξένων επιχειρήσεων αποτελούν βασικό στόχο²⁵.

Οι δύο πρωθυπουργοί της περιόδου του πολέμου, ο Refik Saydam²⁶ και ο Şükrü Saraçoğlu,²⁷ ακολούθησαν δύο διαφορετικές οικονομικές πολιτικές²⁸. Κοινοί ήταν οι στόχοι της αντιμετώπισης της ακρίβειας και της ασχροκέρδειας, καθώς και της αύξησης των κρατικών εσόδων, διαφορετικά τα μέτρα που πάρθηκαν. Ο Saydam, Πρωθυπουργός από τις 25 Ιανουαρίου 1939 έως το θάνατό του στις 7 Ιουλίου 1942, ακολούθησε πολιτική παρέμβασης και ελέγχου. Ο Saraçoğlu, Πρωθυπουργός από 9 Ιουλίου 1942, εμπαστεύτηκε την αρχή της αυτορύθμισης της ελεύθερης αγοράς και στην ουσία αναίρεσε την προηγούμενη οικονομική πολιτική²⁹. Παράλληλα υποστήριξε με μεγαλύτερη θέρμη τον οικονομικό

25. Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις κρατικοποιήσεις, με αγορά από το κράτος ξένων κυρίως εταιρειών, που έγιναν το διάστημα 1938-1939. Τον Ιανουάριο του 1938 κρατικοποιείται η Τηλεφωνική Εταιρεία Σμύρνης, το Μάρτιο η Εταιρεία Ύδρευσης στις περιοχές Kağıtözü και Üsküdar, περίχωρα της Πόλης, το Μάιο η Εταιρεία Ηλεκτρισμού της Κωνσταντινούπολης, τον Ιανουάριο του 1939 η Εταιρεία των Τραμ της Κωνσταντινούπολης, τον Ιούνιο η Εταιρεία Υγραερίου της Άγκυρας και οι Εταιρείες Ηλεκτρισμού στις πόλεις Adana, Bursa και Mersin.

26. Ο Refik Saydam, στρατιωτικός γιατρός, από το Μάιο του 1919 στενός συνεργάτης του Atatürk και προσωπικός του γιατρός, ήταν ο βασικός συνδετικός κρίκος μεταξύ Atatürk και İnönü. Το 1920 εκλέχτηκε βουλευτής, διετέλεσε Υπουργός Υγείας (1923-37), Υπουργός Εσωτερικών (1938-39) και Πρωθυπουργός (1939-42).

27. Ο Şükrü Saraçoğlu ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του ως καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στη συνέχεια σπούδασε πολιτικές επιστήμες στη Γενεύη, συμμετείχε στον πόλεμο της ανεξαρτησίας και διετέλεσε Υπουργός Παιδείας (1924-25), Υπουργός Οικονομικών (1927-30), Υπουργός Δικαιοσύνης (1933-39), Υπουργός Εξωτερικών (1939-42) και Πρωθυπουργός (1942-46). Διετέλεσε αρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Μικτή Επιτροπή που συγκροτήθηκε μετά τη Σύμβαση Ανταλλαγής του Ιανουαρίου 1923 για να διευθετηθεί το ζήτημα της εκτίμησης των περιουσιακών στοιχείων των προσφύγων. Την περίοδο 1928-1929, ως Υπουργός Οικονομικών στις συνεχιζόμενες διαπραγματεύσεις Ελλάδας-Τουρκίας για τις περιουσίες των προσφύγων, ήταν ο κύριος εκφραστής της τάσης στην τουρκική ηγεσία ότι η ελληνοτουρκική προσέγγιση «θα έπρεπε να βασισθεί σε μονομερείς και επώδυνες παραχωρήσεις της Ελλάδας.» Βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ελευθέριος Βενιζέλος- Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, IMXA, Θεσσαλονίκη, 1999, σ. 61.

28. Ο Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam-İsmet İnönü Cilt II 1938-1950* [Ο Δεύτερος Άνθρωπος-Ισμέτ Ινονού. τομ. II 1938-1950], Remzi Kitabevi, Istanbul, 1968, εστιάζει την κριτική του στην αποτυχία της οικονομικής πολιτικής και των δύο κυβερνήσεων εξαιτίας της απουσίας έγκαιρου σχεδιασμού μιας συγκροτημένης οικονομίας πολέμου.

29. Αναλυτικότερη και τεκμηριωμένη μελέτη της περιόδου 1938-1945, των δύο κυβερνήσε-

Εθνικισμό και, ως εμπνευστής της πολιτικής του εξοβελισμού των μη μουσουλμάνων από την οικονομική ζωή, είναι αυτός που δήλωσε στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος (CHP) ότι «ο νόμος για το Φόρο Περιουσίας είναι ένας επαναστατικός νόμος, ο οποίος προσφέρει την ευκαιρία για να επιτευχθεί η οικονομική ανεξαρτησία της χώρας. Η αγορά θα απαλλαγεί από την ηγεμονία των ξένων και η τουρκική οικονομία θα περάσει στα τουρκικά χέρια»³⁰.

Τις παραμονές της επιβολής του Φόρου Περιουσίας έχει πια γίνει κατανοητό ότι ο πληθωρισμός, το μεγάλο άνοιγμα του ισοζυγίου και οι αυξανόμενες στρατιωτικές δαπάνες απαιτούν μία δυναμική υπέρβαση της πάγιας φορολογικής πολιτικής. Άμεσο στόχο αποτελεί η απόσυρση του πλεονάζοντος χρήματος. Η επίσημη προαναγγελία της επιβολής του Φόρου Περιουσίας ξεκινά ουσιαστικά με την έναρξη των εργασιών της 4ης Συνόδου της 6ης νομοθετικής περιόδου της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, την 1η Νοεμβρίου 1942. Στην ομιλία του ο Πρόεδρος İpönü επισημαίνει ότι τα επισιτιστικά προβλήματα της χώρας έχουν επιδεινωθεί την τελευταία διετία γιατί η κοινωνία δεν βοηθά την κυβέρνηση στην αντιμετώπισή τους. Οι βασικοί εχθροί του έθνους, δηλώνει, δεν ξεπερνούν τους 300-500 και είναι ο παλιός αγάς-τσιφλικούχος, ο οποίος θεωρεί ως μοναδική ευκαιρία πλουτισμού την θολότητα της εποχής. Ο έμπορος, ο άπληστος αυτός κερδοσκοπός ο οποίος ημπορεί να εμπορευθεί και αυτόν τον αέρα που αναπνέομεν, μερικοί «πολιτικάντες» οι οποίοι κινηθούν τας δυσχερείας αυτές ως ευκαιρία δια να κορέσουν το πολιτικόν των πάθος και οι οποίοι εργάζονται άγνωστον δια λογαριασμόν ποίου ξένου έθνους... δια να υπονομεύσουν την ζωήν ενός μεγάλου έθνους. ...δεν πρέπει να αναγνωρίζωμεν εις κανέν άτομον και εις καμμίαν κλίκαν το δικαίωμα να ληστεύουν το έθνος προφασιζόμενοι την ελευθερίαν του εμπορίου³¹.

ων της περιόδου του πολέμου, της οικονομικής τους πολιτικής και όλων των επιμέρους μέτρων και δράσεών τους αποτελεί το βιβλίο του Cemil Koçak, *Türkiye' de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* [Η εποχή του Εθνικού Αρχηγού στην Τουρκία (1938-1945)], τ. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

30. Cemil Koçak, *ό.π.*, σ. 508. Η δήλωση αυτή του Saraçoğlu αναφέρεται συχνά ως η απόλυτη ένδειξη της στόχευσης του Φόρου Περιουσίας στην οικονομική εξόντωση των μειονοτήτων. Η μαρτυρία για την ύπαρξη της δήλωσης προέρχεται από τα απομνημονεύματα των τότε βουλευτών Faik Ahmet Barutçu και Asim Us.

31. Εφημερίδα *Απογευματινή*, 2 Νοεμβρίου 1942. Η *Απογευματινή* είναι ημερήσια απογευματινή ελληνόγλωσση εφημερίδα, που συνεχίζει να εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη. Ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1925 από τους αδελφούς Αντώνη και Κωνσταντίνο Βασιλειάδη. Την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διευθυντής σύνταξης ήταν ο Γρηγόριος Γιαφερίδης.

Στις 2 Νοεμβρίου, η Κυβέρνηση τροφοδοτεί τον τύπο με την είδηση ότι ετοιμάζονται νέα νομοσχέδια που αποβλέπουν στη μείωση του τιμαρίθμου, στην αύξηση των εισαγωγών και της παραγωγής, στη βελτίωση της ζωής των δημοσίων υπαλλήλων και των συνταξιούχων. Ανακοινώνεται επίσης ότι ήδη παρατηρείται μείωση της τιμής πολλών ειδών εισαγωγής αλλά και εγχωρίων προϊόντων λόγω της άρσης των περιορισμών που είχε επιβάλει η προηγούμενη Κυβέρνηση. Εγκαινιάζεται μια νέα εκδοχή της φιλελεύθερης οικονομίας που σχηματοποιείται στην παραίνεση προς τον τουρκικό λαό να καταναλώνει λιγότερο και να παράγει περισσότερα. Ο Πρωθυπουργός την περιγράφει με σαφήνεια στην ομιλία του στις 12 Δεκεμβρίου: «Λέγουν ότι η κατανάλωση ενθαρρύνει την παραγωγή και τανάπαλιν. Αυτό είναι αληθές. Αλλά παρά την αλήθειαν ταύτην εγώ θα ζητήσω από κάθε Τούρκον να παράγη καθ' εκάστην τουλάχιστον ένα γρόσιον περισσότερον και να καταναλίσκη ένα γρόσιον ολιγώτερον»³².

Στις 11 Νοεμβρίου ο Πρωθυπουργός Saraçoğlu εκφωνώντας τις προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησης στην Εθνοσυνέλευση, ως πρώτο ζήτημα αναφέρει την υπερτίμηση των προϊόντων. Προσδιορίζει δε την κυβερνητική πολιτική για την αντιμετώπιση του προβλήματος με την περίφημη φράση του «*εμείς δεν είμεθα μαθηταί του Άδαμ Σμύτ ούτε του Κάσλ Μάρξ. Είμεθα απλώς τα τέκνα ενός πολιτικού Κόμματος, του οποίου το θεοσκεπτικόν, λαϊκιστικόν και οικονομικόν δόγμα είναι κρατικισμός*»³³. Στη συνέχεια δηλώνει σαφώς την αλλαγή της πολιτικής της Κυβέρνησης σε σχέση με την πολιτική της Κυβέρνησης Saydam, η οποία αναγκάστηκε

να λάβη δια κοινής γνώμης των μελών της αποφάσεις και να εντείνη τον αγώνα κατά της ακριβείας και της αισχροκερδείας... αλλά το αναμενόμενον αποτέλεσμα δεν επετεύχθη... ήρχισε να λειτουργή εντός της χώρας ευρύτατα διωργανωμένη Μαύρη Αγορά... Άραγε θα ήτο καλλίτερον να μη ελαμβάνοντο διόλου ευθύς εξ αρχής αι αποφάσεις αύται; Σιγά σιγά κατελήγομεν εις την γνώμην ότι θα ήτο καλλίτερον αν δεν ελαμβάνοντο... Εις τας αποφάσεις, τας οποίας θα λάβωμεν εις το μέλλον, εκείνο όπερ θα επιδιώξωμεν θα είναι η καλή εφαρμογή των και η κατανομή του βάρους.

32. Εφημερίδα Απογευματινή, 12 Δεκεμβρίου 1942. Το απόσπασμα είναι από την ομιλία του Şükrü Saraçoğlu στις 11 Δεκεμβρίου στο Halk Evî [Σπίτι του Λαού] στην Άγκυρα, στην κήρυξη της έναρξης της 11ης Εβδομάδας Οικονομίας και Αποταμιεύσεως. Στην ίδια ομιλία αναφέρει «...η μεγάλη φροντίς της Δημοκρατίας μας είναι να δημιουργήση μίαν ζωντανήν Τουρκίαν, καθαρώς Τουρκικήν ...σκοπός μας είναι η ευμάρεια του Τούρκου και αν ο δρόμος αυτός απαιτήση θυσιές βαριές όπως ο Φόρος Περιουσίας να είμεθα βέβαιοι ότι ο δρόμος αυτός είναι ο ορθός...».

33. Εφημερίδα Απογευματινή, 12 Νοεμβρίου 1942.

Πριν προχωρήσει στην παρουσίαση της κυβερνητικής απόφασης για το Φόρο Περιουσίας κάνει αναλυτική αναφορά στο δυσανάλογο βάρος που έχει πέσει στους ώμους των αγροτών και στην επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των δημοσίων υπαλλήλων, των συνταξιούχων και των χαμηλόμισθων. Η κρατική βοήθεια που θα δοθεί στις ομάδες αυτές του πληθυσμού, συνολικά 1.600.000 με 1.700.000 άτομα, «που ζουν μέσα στην ανέχεια και βρίσκονται στο έλεος των εμπόρων και επιχειρηματιών που πλουτίζουν σε βάρος τους», παρουσιάζεται ως απόφαση απονομής κοινωνικής δικαιοσύνης.

Δια τους πλουσίους και τους έχοντας χρήματα δεν υπάρχει ζήτημα... Οι εργάται και τεχνίται και λοιποί επαγγελματίαι ηύξησαν τας απαιτήσεις έναντι της εργασίας των, επομένως η κρατική βοήθεια περιορίζεται εις το πλαίσιον των δημοσιοϋπαλλήλων και των πολιτών με τας παγίας προσόδους... Αυτοί θα τύχουν της ειδικής μερίμνης του Κράτους. Θα τοις παρασχεθώσι βοηθήματα εις είδος, σιτηρά, τρόφιμα, λίπη, ενδύματα, υποδήματα ή καύσιμος ύλη, δωρεάν ή εις τιμάς του κόστους.

Η επιβολή του Φόρου Περιουσίας συνδέεται άμεσα με τις αιτίες που προκάλεσαν την ιλιγγιώδη αύξηση των τιμών: ελάττωση της παραγωγής, περιορισμός των εισαγωγών, εσφαλμένα μέτρα και άπληστη αμοιροκρέμεια. Σημαντικός παράγοντας όμως είναι και η αύξηση σε 700.000.000 του κυκλοφορούντος νομίσματος.

Η θεραπεία της πληγής ταύτης [θα] ήτο να αποσυρῶμεν υπό μορφήν φορολογίας μέρος του εν κυκλοφορία νομίσματος. Το χρήμα αυτό πρέπει να το επιστρέψουν εκείνοι που εκέρδισαν μεγάλα ποσά κατά τα έτη αυτά του πολέμου... οι εμπορευόμενοι, οι μεγαλοκτηματίες και οι γαιοκτήμονες... Αυτοί θα σηκώσουν το βάρος. Δεν διστάζομεν να ζητήσωμεν από αυτούς, των οποίων η εργασία είνε γνωστή, να καταβάλουν μέρος των κερδών τους.

Η ομιλία ολοκληρώνεται με την λεπτομερή αναφορά στο Φόρο Περιουσίας, στον τρόπο καθορισμού του, στη διαδικασία είσπραξής του, στις συνέπειες για την μη καταβολή του.

Ο καθορισμός και η είσπραξις του φόρου τούτου, ο οποίος θα είνε εφάπαξ, θα γίνη με πολλήν συντομίαν δια να μη δοθή καιρός εις καταστρατηγήσεις και καταχρήσεις προς αποφυγήν της φορολογίας... Ο επιδιωκόμενος σκοπός είνε να περιορίσωμεν το εν κυκλοφορία νόμισμα και να προετοιμάσωμεν τα κεφάλαια δια τας ανάγκας της χώρας μας... Δεν αποκλείεται δε η δυνατότης και άλλων δευτερευόντων ωφελημάτων, οίων η μετρίασις των τιμών η οποία θα προκύψη εκ της καταναγκαστικής εκποιήσεως εμπορευμάτων, αντικειμένων και ακινήτων δια την είσπραξιν του μη πληρωθησομένου φόρου³⁴.

34. Εφημερίδα Απογευματινή, 12 Νοεμβρίου 1942.

Η δήλωση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένδειξη της πεποίθησης της Κυβέρνησης ότι το ύψος του φόρου θα ξεπερνά κατά πολύ τις δυνατότητες πολλών φορολογουμένων και επομένως οι κατασχέσεις και οι εκποιήσεις των περιουσιακών τους στοιχείων θα είναι αναπόφευκτες.

Ο νόμος περί Φόρου Περιουσίας ψηφίστηκε στην απογευματινή συνεδρίαση της Εθνοσυνέλευσης, την ίδια μέρα, με την ψήφο 350 βουλευτών. Απουσίαζαν από τη συνεδρίαση 76 βουλευτές, οι οποίοι αποτέλεσαν αργότερα τον πυρήνα του Δημοκρατικού Κόμματος. Στους απέχοντες βουλευτές συγκαταλέγονταν ο Ρωμός βουλευτής Νικόλαος Τάπτας και ο Εβραίος Abgravaya Margarali³⁵. Στην ίδια συνεδρίαση της ολομέλειας της Εθνοσυνέλευσης εγκρίνεται και το νομοσχέδιο περί Προστασίας του Τουρκικού Νομίσματος, το οποίο ορίζει αυστηρές ποινές για όσους επιχειρήσουν να φυγαδεύσουν χρήματα, επιταγές και χρεόγραφα και γενικότερα σε όσους προβούν σε ενέργειες που μπορούν να οδηγήσουν στην υποτίμηση της αξίας του τουρκικού νομίσματος.

Ο νόμος περί Φόρου Περιουσίας³⁶

Ο Φόρος Περιουσίας ορίζεται ως εφάπαξ έκτακτος φόρος επί της περιουσίας και των υπερβολικών κερδών. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου, ο Φόρος Περιουσίας επιβαρύνει φυσικά και νομικά πρόσωπα,

- 1) όσους υπόκεινται σε φορολογία επί των αποδοχών και των κερδών σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων 2395 και 2395. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι μισθωτοί, υπάλληλοι, εργάτες και οι μικροέμποροι,
- 2) τους μεγαλογαιοκτήμονες. Για τη συγκεκριμένη κατηγορία ο νόμος προβλέπει την καταβολή του φόρου από τους μεγαλογαιοκτήμονες των οποίων η αγροτική παραγωγή δεν θα υποστεί μείωση,
- 3) τους ιδιοκτήτες ή συνιδιοκτήτες ακινήτων με έσοδα πάνω από 2.500

35. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and the Greek – Turkish Relations 1918-1914*, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992, σ. 211. Στην πληρέστερη μέχρι σήμερα αυτή μελέτη για την ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης ο Αλεξανδρής κάνει εκτενή αναφορά στο Φόρο Περιουσίας.

36. Για το πλήρες κείμενο του νόμου, βλ. στα τουρκικά στο Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, [Η τραγωδία του Φόρου Περιουσίας] Nebioğlu Yayınevi, Istanbul, 1951, σ. 217-221, στα ελληνικά στο Φαϊκ Οκτέ, *Varlık Vergisi*, Ο ληστρικός νόμος του Φόρου Περιουσίας των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, έκδοση του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών ΗΡΟΔΟΤΟΣ, Αθήνα 1998, σ. 301-307 και στα αγγλικά στο Rifat N. Bali, *ό.π.*, σ. 197-202.

τουρκικές λίρες ή αξία οικοπέδων ανώτερη από 5.000 τουρκικές λίρες,
4) τους επιχειρηματίες οι οποίοι μεταβίβασαν τις επιχειρήσεις τους ή έκαναν εκκαθάριση των εταιρειών τους μετά το 1939,

5) τα άτομα που πήραν χρήματα ή άλλα ανταλλάγματα για τη μεσολάβηση σε εμπορικές συναλλαγές χωρίς να είναι έμποροι, προμηθευτές ή μεσίτες.

Το άρθρο 3 του νόμου διευκρινίζει ότι τα άτομα που εμπάπτουν σε δύο ή περισσότερες κατηγορίες φορολογούνται ξεχωριστά για κάθε κατηγορία και ορίζει όσους εξαιρούνται από την καταβολή του φόρου: οι έμμισθοι ή ημερομίσθιοι κρατικοί και δημοτικοί υπάλληλοι και οι υπάλληλοι ευαγών ιδρυμάτων. Κατά την εφαρμογή του νόμου εξαιρέθηκαν όλοι οι μισθωτοί μουσουλμάνοι, υπάλληλοι και εργάτες, καθώς και οι μικροέμποροι.

Το άρθρο 5 προνοεί για τη σίγουρη είσπραξη του φόρου ορίζοντας ότι ο φόρος εισπράττεται από το σύνολο των κινητών και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων των φορολογουμένων.

Το επίμαχο άρθρο 6, που καθορίζει τον τρόπο επιλογής των φορολογούμενων που θα επιβαρυνθούν με το Φόρο Περιουσίας καθώς και τον τρόπο ορισμού του ποσού για κάθε φορολογούμενο, είναι αυτό που καθιστά το φόρο προβληματικό από νομική άποψη και αντιδημοκρατικό από πολιτική. Η σαφήνεια με την οποία νομιμοποιείται η αυθαίρετη επιλογή φορολογουμένων και ποσών είναι εντυπωσιακή: «οι επιτροπές δεν θα αρκεστούν στα στοιχεία που θα συγκεντρώσουν αλλά θα προβούν στις τελικές αποφάσεις σύμφωνα με τη δική τους κρίση και εκτίμηση»³⁷.

Το φορολογικό σύστημα της Τουρκίας την εποχή εκείνη δεν είναι ένα σύγχρονο και ορθολογικό φορολογικό σύστημα που να μπορεί να αντιμετωπίσει τη φοροδιαφυγή στην οποία επιδίδονται αναμφοβήτητα έμποροι και επιχειρηματίες ανεξάρτητα από θρησκεία και καταγωγή³⁸. Συγχρόνως το τουρκικό φορολογικό σύστημα δεν προβλέπει Δήλωση Περιουσιακών Στοιχείων, απαραίτητο προαπαιτούμενο για την επιβολή Φόρου Περιουσίας. Η συγκέντρωση έγκυρων στοι-

37. Βλ. Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 218. Προτιμήσαμε να εμπιστευτούμε την πρώτη τουρκική έκδοση, όλες οι αναφορές στο συγκεκριμένο βιβλίο που ακολουθούν αφορούν στην τουρκική έκδοση. Το βιβλίο γραμμένο τέσσερα μόλις χρόνια (1947) μετά την επιβολή του Φόρου Περιουσίας και δημοσιευμένο επτά χρόνια μετά (1951), αποτελεί τη μοναδική σχεδόν μαρτυρία για όλες τις γνωστές και άγνωστες όψεις του Φόρου Περιουσίας. Στη διεθνή βιβλιογραφία, το βιβλίο μεταφράστηκε στα αγγλικά λίγο μετά την κυκλοφορία του, εμφανίζεται ως η βασική έγκυρη πηγή για το φόρο και η ορθότητα των στοιχείων που παρατίθενται στο βιβλίο δεν έχει αμφισβητηθεί έως σήμερα από κανένα μελετητή, ούτε και από τους φανατικούς πολέμιους του.

38. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Λονδίνο 1968, σ. 297.

χείων δεν είναι εφικτή γιατί ούτε και τα δεδομένα βάσει των οποίων εισπράττεται ο Φόρος επί των Κερδών είναι επαρκή και απολύτως έγκυρα³⁹. Την έλλειψη αξιοπιστων στοιχείων έρχεται να καλύψει η προσπάθεια συγκέντρωσης πληροφοριών με την προσφυγή σε αναξιόπιστες πηγές, όπως άτομα που γνωρίζουν την αγορά, τράπεζες με τις οποίες συναλλάσσονται επιχειρηματίες και έμποροι, έμπιστα στην κυβέρνηση μέλη επιμελητηρίων, υπηρεσίες ασφαλείας⁴⁰. Αποκορύφωμα αυτής της αυθαίρετης καταγραφής είναι η άμεση εμπλοκή των κοιμιατικών οργανώσεων στη διαμόρφωση των καταλόγων⁴¹. Δεν υπάρχουν φορολογικές κλίμακες και αντικειμενικά κριτήρια καθορισμού των οφειλών, η επιλογή των φορολογουμένων και η διαμόρφωση των ποσών εναπόκεινται στη φαντασία και ευρηματικότητα των επιτροπών.

Το άρθρο 7 έρχεται να συμπληρώσει τη νομική αφερεγγυότητα του νόμου με τον τρόπο που ορίζει τη συγκρότηση των επιτροπών. Η παντοδυναμία που δίδεται στις επιτροπές είναι ανάλογη με τη ρευστότητα των όρων συγκρότησής τους και των καθηκόντων τους. Σε κάθε νομαρχία και στις κεντρικές υποδιοικήσεις σχηματίζεται μία επιτροπή ή, ανάλογα με τις ανάγκες περισσότερες, υπό την ηγεσία του ιεραρχικά ανώτερου κρατικού υπαλλήλου. Η επιτροπή απαρτίζεται από τους ανώτερους εφοριακούς υπαλλήλους και από τέσσερα μέλη που εκλέγονται ανά δύο από τα εμπορικά επιμελητήρια και τους δήμους. Όπου δεν υπάρχουν εμπορικά επιμελητήρια, οι δημοτικές αρχές εκλέγουν δύο ανεξάρτητα μέλη που έχουν γνώσεις

39. Η εφημερίδα *Cumhuriyet* στις 6 Ιανουαρίου 1943 κατηγορεί το φορολογικό σύστημα της Τουρκίας ότι αγκυλωμένο στις πεπαλαιωμένες γαλλικές μεθόδους του 19ου αιώνα προστατεύει τα ελεύθερα επαγγέλματα εις βάρος κυρίως των κρατικών υπαλλήλων και των μισθωτών και δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες εθνικές ανάγκες.

40. Την αδυναμία του γραφειοκρατικού μηχανισμού, παρότι ιδιαίτερα συγκεντρωτικού, στην καταγραφή συγκεκριμένων στοιχείων και δεδομένων για τον πληθυσμό της χώρας και στην τήρηση αρχείων, κατά τις πρώτες δεκαετίες της Τουρκικής Δημοκρατίας, επεξηγεί ο Ayhan Ahtar στο βιβλίο του *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, [Ο Φόρος Περιουσίας και οι Πολιτικές Εκτουρκισμού] İletişim, Istanbul, 2000, σ. 174-181. Επισημαίνει δε ιδιαίτερος και εξηγεί την ανεπάρκεια ακόμα και των Μυστικών Υπηρεσιών να παρέχουν απτά στοιχεία.

41. Ο νόμος εξάλλου νομιμοποιεί την πολιτική άμεσης εμπλοκής του κόμματος στη διαδικασία του φόρου αφού προβλέπει την αντικατάσταση, με απόφαση του δημάρχου, των κρατικών υπαλλήλων από υποψήφιους βουλευτές στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές, στις επιτροπές που δεν θα ολοκληρώσουν το έργο τους εντός του προβλεπόμενου διαστήματος των δύο εβδομάδων. Ο Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 73, περιγράφει με γλαφυρότητα τον υπερβάλλοντα ζήλο του «γεμάτου φλόγα νεαρού» Suat Hayri Ürgüplü, υπεύθυνου του κόμματος στην Κωνσταντινούπολη, στην προσπάθειά του να προσκομίσει στην επιτροπή στοιχεία για μη μουσουλμάνους φορολογούμενους. Ο Ökte χαρακτηρίζει γενικότερα ως υπερβολικά τα στοιχεία που προέρχονταν από το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και τις Μυστικές Υπηρεσίες.

των εμπορικών και των αγροτικών θεμάτων. Οι ανώτεροι κυβερνητικοί και οικονομικοί υπάλληλοι συμμετέχουν αυτοπροσώπως στις επιτροπές, μπορούν όμως να διορίσουν πληρεξούσιο υπάλληλο ως εκπρόσωπό τους σε περίπτωση σχηματισμού περισσότερων επιτροπών σε μια περιοχή. Οι αποφάσεις παίρνονται κατά πλειοψηφία, σε περίπτωση δε ισοψηφίας, υπερिσχύει η ψήφος του προέδρου.

Το άρθρο 9 ορίζει χρονικό όριο μόλις δεκαπέντε ημερών εντός του οποίου οι επιτροπές οφείλουν να έχουν διαμορφώσει τους καταλόγους με τους φορολογούμενους και το ύψος των οφειλών. Προβλέποντας προφανώς ο νομοθέτης τις ελλείψεις και τα λάθη στον προσδιορισμό των φόρων μέσα σε ένα τέτοιο χαώδες και ασφυκτικό πλαίσιο, στο άρθρο 10 τονίζει ότι σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι έχουν διαφύγει ονόματα φορολογουμένων που θα έπρεπε να είχαν φορολογηθεί, συγκροτούνται νέες επιτροπές.

Η ιδιομορφία όμως του νόμου, που επιβεβαιώνει τη νομική πρωτοτυπία του, αποτυπώνεται στο άρθρο 11: Οι αποφάσεις των επιτροπών είναι οριστικές και τελεσίδικες και εναντίον τους δεν μπορεί να ασκηθεί καμία προσφυγή στα διοικητικά και πολιτικά δικαστήρια⁴². Στο ίδιο πνεύμα ορίζεται και η αποκατάσταση αδικιών στην περίπτωση που αποδειχτεί ότι από λάθος ένα άτομο έχει φορολογηθεί δύο ή περισσότερες φορές για τα ίδια περιουσιακά στοιχεία. Το λάθος διορθώνεται σε βάρος του φορολογουμένου, αφού η επιβάρυνση που παραμένει είναι και η υψηλότερη.

Στο άρθρο 12 τα μέτρα που προβλέπονται να πάρουν οι αρμόδιες υπηρεσίες σε περίπτωση που οι οφειλέτες δεν πληρώσουν το φόρο εντός 15 ημερών είναι τελεσίδικα: προσαύξηση του φόρου με πρόστιμο 1% μετά πάροδο μιας εβδομάδας και 2% δύο εβδομάδων και στη συνέχεια κατάσχεση κινητών και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων. Η κλιμάκωση των μέτρων, σε περίπτωση που η καθυστέρηση καταβολής του φόρου ξεπεράσει το διάστημα του ενός μήνα, οδηγεί στην ποινή της καταναγκαστικής εργασίας σε στρατόπεδα εργασίας. Εξαιρούνται οι γυναίκες και οι άντρες άνω των 55 ετών, εξαίρεση η οποία δεν τηρήθηκε όσον αφορά τους άντρες⁴³.

42. Η απαγόρευση της προσφυγής θεωρείται ακόμα και από τους υποστηρικτές της επιβολής του φόρου ως το βασικότερο αρνητικό στοιχείο του νόμου που τον καθιστά μέτρο αντιδημοκρατικό που καταστρατηγεί τη νομοθετική νομιμότητα.

43. Το διάταγμα 19288 για τον τρόπο εφαρμογής των σχετικών με την αποστολή των οφειλετών σε στρατόπεδα εργασίας άρθρων του νόμου για το Φόρο Περιουσίας εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο στις 7 Ιανουαρίου 1943. Στις 2 Φεβρουαρίου 1943 το Υπουργικό Συμβούλιο εγκρίνει το διάταγμα 131/5338 το οποίο επιτρέπει την «κατά περίπτωση» αποστολή οφειλετών που έχουν υπερβεί το 55ο έτος της ηλικίας τους.

Ο νομοθέτης⁴⁴, προσπαθώντας να εντάξει τη λειτουργία των στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας, απόφαση καθαρά πολιτική και απροκάλυπτη μέθοδος σωφρονισμού και τιμωρίας, στη λογική της φορολογικής νομοθεσίας, θεσπίζει την ημερήσια αμοιβή των εργαζομένων ως εάν να επρόκειτο για επίταξη εργασίας. Επιπλέον, η θέσπιση της κατακράτησης του 50% της αμοιβής έναντι των οφειλών των κρατούμενων, παρόλο τον παραλογισμό του μέτρου αφού προβλέπεται ημερομίσθιο 250 γροσίων⁴⁵, επιχειρεί να παρουσιάσει την καταναγκαστική εργασία ως τρόπο εξόφλησης του φόρου και όχι ως μέθοδο τιμωρίας. Από την υποχρεωτική εργασία απαλλάσσονται μόνο για ένα μήνα όσοι δεν πληρώνουν μετρητοίς αλλά προσκομίζουν τραπεζογραμμάτια, ομόλογα ή εγγυητικές επιστολές τραπεζών. Όπως και οι αποφάσεις των επιτροπών κατάρτισης των ποσών των αναλογούντων φόρων, έτσι και οι αποφάσεις εκτόπισης σε στρατόπεδα υποχρεωτικής εργασίας, είναι οριστικές και τελεσίδικες.

Προετοιμασία και κατανομή του φόρου

Ο Faik Ökte, ο Έφορος Κωνσταντινούπολης, του οποίου το όνομα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την εφαρμογή του νόμου και την είσπραξη του Φόρου Περιουσίας, ανέλαβε καθήκοντα στις 12 Σεπτεμβρίου 1941 και αμέσως έλαβε την εντολή να συντάξει πίνακα όσων είχαν συσσωρεύσει υπερβολικά κέρδη, τα οποία η υπάρχουσα νομοθεσία δεν μπορούσε να φορολογήσει. Η εντολή διευκρίνιζε ότι οι μη μουσουλμάνοι ήταν κυρίως εκείνοι που είχαν μεγάλα κέρδη και ζητούσε τη σύνταξη ξεχωριστού καταλόγου με τα ονόματά τους. Πράγματι, κατά το διάστημα 1939-1942, μεγάλη μερίδα μη μουσουλμάνων εμπόρων απέκτησαν τεράστιες περιουσίες, εκμεταλλευόμενοι κυρίως τις υψηλές τιμές των τουρ-

44. Το κείμενο του νόμου συντάχθηκε από το σύμβουλο του Πρωθυπουργού Esat Tekeli σύμφωνα με τις οδηγίες του πρώτου. Ο Υπουργός Οικονομικών Fuat Ağrali δεν συμφωνούσε με την επιβολή του φόρου, αλλά όπως και κανένα άλλο μέλος της κυβέρνησης δεν εναντιώθηκε στην απόφαση του Saraçoğlu. Βλ. Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 49-50.

45. Από τις 30 Ιανουαρίου 1943 οι κρατούμενοι οφειλέτες του φόρου στο στρατόπεδο εργασίας δικαιούνται ημερομίσθιο 250 γροσίων. Από αυτά τα 60 παρακρατούνται για το φόρο που αναλογεί στο ημερομίσθιο, τα 36 παρακρατούνται για την αγορά 600 γραμμαρίων ψωμιού, 59 για το φαγητό της ημέρας και 95 γρόσια για την εξόφληση του φόρου τους. Οι κρατούμενοι όταν δεν εργάζονται για λόγους που δεν σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες, δεν δικαιούνται ημερομίσθιο. (Εφημερίδα *Tasvir-i Efkar*, 3 Φεβρουαρίου 1943). Η περιγραφή αυτή επιβεβαιώνει το τραγελαφικό του μέτρου της καταναγκαστικής εργασίας ως τρόπου αποπληρωμής του φόρου.

κικών εξαγωγών προϊόντων και την έλλειψη ειδών εισαγωγής. Οι έμποροι αυτοί επένδυαν τα κέρδη τους κυρίως σε ακίνητα και χρυσό και στην αγορά εμπορευμάτων, τα οποία συσώρευαν χωρίς να τα διαθέτουν στην αγορά⁴⁶.

Οι καταστάσεις φορολογουμένων που έστειλαν τα υποκαταστήματα της εφορίας χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες: α) την ομάδα Μ των μουσουλμάνων β) την ομάδα G των μειονοτήτων γ) την ομάδα Ε των ξένων υπηκόων και δ) την D των Εβραίων που είχαν ασπαστεί τον μουσουλμανισμό (Dönme). Στη συνέχεια οι τέσσερις ομάδες χωρίστηκαν σε υποομάδες με κριτήριο την εικονιζόμενη οικονομική εμβέλεια και το είδος της επαγγελματικής απασχόλησης των φορολογουμένων.

Την ευθύνη για την κατανομή και την είσπραξη του φόρου επωμίστηκε το Συμβούλιο Επιθεωρητών του Υπουργείου Οικονομικών. Η ομάδα αυτή των «εκτιμητών»⁴⁷ χρεώθηκε αποκλειστικά την εξακρίβωση των περιουσιακών στοιχείων και τον καθορισμό των φόρων των εξαιρετικά πλουσίων και των πολύ πλουσίων μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων.

Η κατανομή του φόρου έγινε ως εξής: 12,5% στους μουσουλμάνους, 50% στους μη μουσουλμάνους, 25% στους Dönme και 12,5% στους ξένους. Το ποσοστό που αναλογούσε στους ξένους ήταν αρχικά υψηλότερο, αλλά μετά από πιέσεις και διαπραγματεύσεις με τις ξένες πρεσβείες καθορίστηκε στο ίδιο ποσοστό με τους μουσουλμάνους. Έρευνα του Foreign Chamber of Commerce της Τουρκίας απέδειξε τις τεράστιες διαφορές που παρουσίαζε το ποσοστό του φόρου που ορίστηκε για τις διάφορες κατηγορίες φορολογουμένων εμπόρων σε σχέση με τα ετήσια έσοδά τους. Ενώ το ποσοστό για τους μουσουλμάνους εμπόρους ήταν 4,96% επί των εσόδων τους, για τους Ρωμούς ήταν 156%, τους Εβραίους 179% και τους Αρμένιους 232%⁴⁸. Οι εταιρείες φορολογήθηκαν έως και 7 φορές περισσότερο από το κεφάλαιό τους ή 5 με 6 φορές περισσότερο από τα δηλωμένα κέρδη τους κατά το 1941. Οι δε φόροι που αφορούσαν στην κτηματική περιουσία συχνά ξεπερνούσαν τη συνολική αξία της⁴⁹.

Η απόφαση οι μη μουσουλμάνοι να πληρώσουν μεγαλύτερα ποσά από τους μουσουλμάνους στηρίχτηκε στο επιχείρημα ότι οι μουσουλμάνοι ήταν αυ-

46. Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 214.

47. Ο Ökte χρησιμοποιεί τον όρο εκτιμητές για όσους ασχολήθηκαν με τον καθορισμό του φόρου των δύο αυτών πιο δύσκολων ομάδων φορολογουμένων, όπου πράγματι ελλείπει αξιόπιστων στοιχείων τα ποσά, που ήταν βέβαια και τα υψηλότερα, καθορίστηκαν κατ' εκτίμηση. Ο φόρος των υπαλλήλων και των μικροεπαγγελματιών απαιτούσε λιγότερη «φαντασία», άρα ως πιο εύκολος να καθοριστεί ανατέθηκε σε διοικητικούς και φορολογικούς υπαλλήλους.

48. Εφημερίδα *The New York Times*, 11 Σεπτεμβρίου 1943.

49. Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 215.

τοί που υπέστησαν τις μεγαλύτερες ζημιές λόγω της στράτευσής τους, ενώ οι μη μουσουλμάνοι είχαν την ευκαιρία να δραστηριοποιηθούν οικονομικά και να επωφεληθούν από την κρίση της αγοράς λόγω του πολέμου και να αποκτήσουν υπερβολικά και ανεξέλεγκτα κέρδη. Η Επιστράτευση των Είκοσι Ηλικιών, όμως, όπως έχει μείνει στη ιστορία η επιστράτευση των μη μουσουλμάνων Τούρκων πολιτών, τον Μάιο του 1941 μέχρι τον Ιούλιο του 1942, απομάκρυνε από τις οικονομικές τους δραστηριότητες και μεγάλο αριθμό αντρών που προέρχονταν από τις μειονότητες⁵⁰.

Τρία ήταν τα σημεία στον τρόπο που καθορίστηκε και εισπράχθηκε ο Φόρος Περιουσίας, που τον κατέστησαν αναμφισβήτητο δείγμα αντιμειονοτικής πολιτικής:

1) η μεγάλη διαφορά στα ποσά του φόρου μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων

2) η επιβολή του φόρου, σε αντίθεση με τις αρχικές διακηρύξεις για φορολόγηση των υπερβολικών κερδών εμπορέων, επιχειρήσεων και επιχειρηματιών, επιλεκτικά μόνο σε μη μουσουλμάνους μισθιστούς και μικροεπαγγελματίες με χαμηλά εισοδήματα και

3) η απόστολή στα στρατόπεδα εργασίας μόνο μη μουσουλμάνων. Οι πολιτικές προθέσεις που υπαγόρευσαν τις συγκεκριμένες αποφάσεις στα τρία αυτά κρίσιμα σημεία φέρουν την ευθύνη της εθνικιστικής αντιμειονοτικής διάστασης του φόρου και όχι η γενικότερη αυταρχικότητα και αντιδημοκρατικότητά του τρόπου επιβολής του, τις συνέπειες του οποίου υπέστησαν εξίσου και οι μουσουλμάνοι φορολογούμενοι.

Την 1η Δεκεμβρίου ανακοινώνονται τα ονόματα των φορολογουμένων στις πόλεις Balıkesir και Manisa, στις 8 Δεκεμβρίου στις πόλεις Mersin και Tarsus, στις 11 Δεκεμβρίου στις πόλεις Daça, Marmaris, Bodrum, Milas και Köyceyiz της περιφέρειας Muğla και στις 12 στην Edirne (Αδριανούπολη). Στις 15 Δεκεμβρίου στις πόλεις İzmir (Σμύρνη), Kayseri (Καισάρεια), Adana (Άδανα), İskenderun, Kırıkhan, Dört Yol, Antakya και Ankara (Άγκυρα). Τα συγκεντρωτικά ποσά του φόρου στις μεγάλες πόλεις που δημοσιεύουν οι εφημερίδες παρουσιάζουν κάποιες αποκλίσεις. Τα ποσά κυμαίνονται στην Άγκυρα μεταξύ 14.000.000-16.500.000,

50. Οι επιστρατευμένοι έφεδροι καθώς και οι νεότεροι που υπηρέτησαν τη θητεία τους κατά τη περίοδο του πολέμου μη μουσουλμάνοι απασχολήθηκαν σε κατασκευαστικά έργα και δεν τους δόθηκαν όπλα. Η απομάκρυνσή τους από τις εστίες τους θεωρείται πολιτική απόφαση που εξασφάλιζε και την αποφυγή δραστηριοποίησης κάποιων μη μουσουλμάνων ως πέμπτη φάλαγγα ξένων δυνάμεων και την οικονομική αποδυνάμωση των μειονοτήτων. Βλ. σχετικά Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 213-214.

στη Σμύρνη μεταξύ 27.000.000-32.000.000, στα Άδανα μεταξύ 8.500.000-10.000.000 και στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ 330.000.000-345.000.000 τουρκικών λιρών. Σε όλη τη χώρα προβλέπεται να συγκεντρωθεί φόρος 450.000.000 - 500.000.000 τ. λιρών⁵¹.

Στις δηλώσεις του σχετικά με την επίσημη έναρξη ισχύος του φόρου ο Νομάρχης και Δήμαρχος Κωνσταντινούπολης Lütüf Kirdar, δηλώνει ότι «ο φόρος αυτός έγινε δεκτός εις όλην την χώραν ως μία ιδεώδης νομοθεσία εθνικής ασφαλείας και οικονομικής ευρωστίας»⁵². Η αποδοχή όμως, στην ομιλία του ότι στην παγκόσμια ιστορία δεν υπάρχει παράδειγμα απόλυτης δικαιοσύνης, μπορεί να θεωρηθεί και ως έμμεση αποδοχή της αμφισβητούμενης ορθότητας του φόρου από άποψη δημοκρατικού δικαίου. Η δε επίκληση στη θυσία στην οποία θα πρέπει να προβούν με καλή θέληση και ευχαρίστηση οι πολίτες της χώρας, προσφέροντας μέρος της περιουσίας τους, εμφανίζεται ως ηθική οφειλή και όχι ως υποχρέωση των πολιτών στο πλαίσιο της κρατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Η διάσταση αυτή κυριαρχεί στον τύπο σε όλη τη διάρκεια της επιβολής του Φόρου Περιουσίας. Η μη πληρωμή του φόρου αντιμετωπίζεται ως ηθικά κολάσιμη πράξη και επιδιώκεται η ηθική σπύλωση των «κακοπληρωτών» στα μάτια της τουρκικής κοινής γνώμης.

Η εφημερίδα *Kizilay* της 18ης Δεκεμβρίου συνοψίζει και σηματοδοτεί πλήρως το ιδεολογικό πλαίσιο με το οποίο η κυβέρνηση και ο τουρκικός τύπος επιχειρούν να νομιμοποιήσουν το Φόρο Περιουσίας. Ο φόρος εμφανίζεται ως η δίκαιη επανόρθωση της θεμελιώδους αδικίας που έχει υποστεί η τουρκική κοινωνία, το γεγονός ότι ο φόρος αίματος για να υπάρξει η Τουρκική Δημοκρατία δεν πληρώθηκε από όλους. «Όπως ο στρατιώτης μας πηγαίνει με θάρρος στο μέτωπο χωρίς να πτοείται από το θάνατο, έτσι και ο πλούσιος έμπορος οφείλει να προσέλθει στα φορολογικά τμήματα για να πληρώσει. Γιατί η περιουσία σήμερα αποτελεί οφειλή προς την πατρίδα όπως το αίμα»⁵³.

Η λαϊκή και κρατική επιφύλαξη για το ρόλο των μειονοτήτων σε μια εθνικά ομοιογενή Τουρκία τροφοδοτείται από πολλές μεριές. Το ιδεολογικό και πολιτικό στοιχείο που κυριαρχεί στην αρνητική εικόνα για τους μη μουσουλμάνους εδράζεται στο ήδη στέρεα δομημένο ιδεολογικό οικοδόμημα του ποιος δικαιούται να ανήκει στο τουρκικό έθνος. Το ερώτημα «ποιος» αναπόφευκτα ορίζει και το «γιατί» κάποιος δικαιούται να ανήκει στο τουρκικό έθνος. Η

51. Η αντιστοιχία τουρκικής λίρας με ένα δολάριο το Νοέμβριο 1942 ήταν 1,3083. Τα 1.000 δολάρια του 1942 αντιστοιχούν με 12.930 δολάρια το 2004. Bali, ό.π., σ. 15.

52. Εφημερίδα *Απογευματινή*, 1η Δεκεμβρίου 1942.

53. Εφημερίδα *Kizilay*, 18 Ιανουαρίου 1943.

απάντηση, που αρθρώνεται κυρίως μέσα από τον τύπο, τις δηλώσεις των πολιτικών και τις υποδείξεις τμήματος της διανόησης, επικεντρώνεται στο ιδεολογικό σχήμα: η ένταξη στο εθνικό τουρκικό κράτος προϋποθέτει θυσίες. Η Τουρκική Δημοκρατία έγινε πραγματικότητα με τη «θυσία αίματος» του τουρκικού λαού. Όσοι δεν συμμετείχαν στη θυσία αυτή οφείλουν να προβούν σε κάποια άλλη συμβολική θυσία. Έτσι, ο «φόρος αίματος» πρέπει να ισοσταθμιστεί με το «φόρο χρήματος». Είναι πράγματι εντυπωσιακός ο παραλληλισμός που γίνεται, με τρόπους ποικίλους έμμεσους ή άμεσους, του «αίματος που έχει χυθεί για να υπάρξει η Τουρκία» με το «χρήμα που πρέπει να καταβληθεί για να συνεχίσει να υπάρχει». Είναι σαφές βέβαια ότι στη δεύτερη ομάδα που πρέπει να προβεί σε υλικές θυσίες ανήκουν όλοι ανεξαιρέτως οι μη μουσουλμάνοι Τούρκοι πολίτες, που όχι μόνο δεν συμμετείχαν στον αγώνα της ανεξαρτησίας, αλλά σε πολλές περιπτώσεις τάχθηκαν με τις δυνάμεις εκείνες που απειλούσαν την εδαφική κυριαρχία της Τουρκίας. Αλλά και οι ξένοι που ζουν στην Τουρκία οφείλουν να πληρώσουν το τίμημα που τους αναλογεί, αφού απολαμβάνουν το προνόμιο να πλουτίζουν χωρίς να προσφέρουν στη χώρα καμία υπηρεσία⁵⁴. Το Μάρτιο του 1943, στο απόγειο της εφαρμογής του Φόρου Περιουσίας, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών Numan Menemencioglu σε συνομιλία του με το Βρετανό Πρεσβευτή στην Άγκυρα H. Knatchbull – Hugessen διαψεύδει την κατηγορία ότι ο Φόρος Περιουσίας στοχεύει στην καταπίεση και στην εξόντωση των μειονοτήτων και υποστηρίζει ότι οι πολύ πλούσιες αυτές εμπορικές κοινότητες δεν προσέφεραν τίποτα στην Τουρκία, ζούσαν με ιδιαίτερα προκλητικό τρόπο μέσα στην πολυτέλεια σε αντίθεση όχι μόνο με τον τουρκικό αγροτικό πληθυσμό που στην πλειονότητά του λιμοκτονούσε, αλλά και με τους κρατικούς και κυβερνητικούς υπαλλήλους που ζούσαν σαν προλετάριοι. Ο τουρκικός μουσουλμανικός πληθυσμός θυσιάστηκε και σφαγιάστηκε τόσες φορές για την πατρίδα του. Τώρα ήρθε και η σειρά των πλούσιων αυτών κοινοτήτων να βοηθήσουν τη χώρα τους⁵⁵.

54. Επιλεγμένες αναδημοσιεύσεις στον τουρκικό τύπο της εποχής άρθρων της *Εφημερίδας της Λωζάννης* υποστηρίζουν ως απόλυτα δίκαιη την απόφαση να φορολογηθούν και οι ξένοι. Π.χ. η τουρκική εφημερίδα *Vatan* στις 9 Μαρτίου 1943 αναδημοσιεύει άρθρο της ελβετικής εφημερίδας που αναφέρει «...στην Τουρκία οι ξένοι ασχολούνται περισσότερο με το εμπόριο, φυσικό είναι να πληρώσουν τον περισσότερο φόρο ...η Τουρκία είναι μια φιλόξενη χώρα στην οποία οι ξένοι μπορούν να πλουτίζουν ανενόχλητοι...γιατί να μη μετέχουν στη θυσία της περιουσίας τους όπως οι Τούρκοι; ...εάν οι ξένοι ζούσαν στη χώρα τους θα έδιναν όχι μόνο την περιουσία τους αλλά θα έβαζαν σε κίνδυνο και την ίδια τη ζωή τους ...πρέπει λοιπόν να συμμετέχουν στην άμυνα της Τουρκίας όπου ζουν με ειρήνη και ησυχία.»

55. Επιστολή με θέμα το Φόρο Περιουσίας του Βρετανού Πρεσβευτή στην Άγκυρα στο Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών, 19 Μαρτίου 1943. FO371/37403/R3391.

αντιπροσωπευτικό δείγμα της αντίληψης αυτής είναι η απάντηση που έδωσε ο Şevket Süreyya Aydemir στις διαμαρτυρίες του Εβραίου καθηγητή Avram Galanti για το δυσβάσταχτο βάρος του Φόρου Περιουσίας:

Εμείς οι Τούρκοι εδώ και αιώνες έχουμε χύσει το αίμα μας σε αμέτρητους πολέμους, σε χιλιάδες μέτωπα, έχουμε υπηρετήσει στο στρατό για τόσο μεγάλα χρονικά διαστήματα που δεν βρήκαμε το χρόνο να συσσωρεύσουμε χρήματα από το εμπόριο και τη βιομηχανία. Εσείς, όλες οι μειονότητες, μπορέσατε να κάνετε αυτό που δεν είχαμε εμείς την ευκαιρία να κάνουμε. Εμείς σας προστατεύσαμε από τους πολέμους. Εσείς δεν δώσατε στρατιώτες στο στρατό. Μάλιστα με διάφορους τρόπους καταφέρατε να μην πληρώνετε ούτε φόρους. Συγκεντρώσατε στα χέρια σας το εμπόριο, τη βιομηχανία, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές, κεφάλαια και χρήματα. Οι δουλειές αυτές έγιναν σε βάρος του δικού μας αίματος που χύθηκε άπλετα για χρόνια ολόκληρα.....Είναι ποτέ δυνατόν να συμψηφιστεί το αίμα που έχει χυθεί ανά τους αιώνες με τις εκατό ή διακόσιες χιλιάδες λίρες που ζητείται από σας να καταβάλετε για το φόρο περιουσίας, ακόμα και αν ονομάζαμε το φόρο αυτόν «φόρο αίματος» θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι έτσι ο λογαριασμός ισοσκελίζεται;⁵⁶

Η κυρίαρχη αυτή αντίληψη περί «θυσίας αίματος» και «θυσίας περιουσίας» δεν συνιστά ένα απλό σχήμα λόγου. Έχει βαθύτερες ρίζες και συμβολίζει πεποιθήσεις εδραιωμένες στο πολυσύνθετο υπόβαθρο της Τουρκίας του 1942. Το νόημα των λόγων του προφήτη και χαλίφη Ali «...Βέβαια υποβάλλονται οι Ζιμμίδες [οι φόρου υποτελείς] εις τον κεφαλικόν φόρον δια να εξισώσωσιν ενώπιον του Νόμου [θρησκευτικού νόμου] το αίμα των με το δικό μας αίμα και την περιουσίαν των με την ιδική μας περιουσίαν...»⁵⁷ παραμένει επίκαιρο και πολύσημο.

Ο Φόρος Περιουσίας στην Κωνσταντινούπολη - Ρωμιοί και Έλληνες φορολογούμενοι

Ο Φόρος Περιουσίας επιβάλλεται στα μέσα περίπου της εικοσαετίας καλών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Περίοδος που ξεκινά με την Συνθήκη

56. Şevket Süreyya Aydemir, *ό.π.*, σ. 231. Ο συγγραφέας, πολιτικό στέλεχος της εποχής, παρ' όλο το μένος που εκφράζει στο απόσπασμα που παραθέτουμε, ασκεί αρνητική κριτική στο Φόρο Περιουσίας και τον χαρακτηρίζει ως καταφανή πολιτική διάκρισης που στρεφόταν κατά των μειονοτήτων.

57. Ελευθεριάδης, *Ανατολικαί Μελέται*, Σμύρνη, 1909, σ. 131.

της Άγκυρας το 1930 και διακόπτεται με την προσφυγή της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη για το Κυπριακό ζήτημα το 1954. Η διατήρηση των καλών ελληνοτουρκικών σχέσεων την εποχή του πολέμου αποτελεί στόχο και των Συμμάχων. Η αποφυγή της διατάραξης των ελληνοτουρκικών σχέσεων λόγω του Φόρου Περιουσίας βρίσκεται στο κέντρο της εξωτερικής πολιτικής, τόσο της εξόριστης Ελληνικής Κυβέρνησης, όσο και της Βρετανικής. Ο Βρετανός Πρεσβευτής στην Άγκυρα σε συνομιλία του το Μάρτιο του 1943, πρώτα με το Şevki Berker, Υφυπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας, και στη συνέχεια με το Numan Menemencioğlu, Υπουργό Εξωτερικών, επισημαίνει την πολιτική διάσταση του Φόρου Περιουσίας, δηλώνοντας ότι η επιβολή του αποτελεί σοβαρή απειλή για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και κατ' επέκταση για τις τουρκοβαλκανικές σχέσεις⁵⁸. Το ευαίσθητο σημείο του ζητήματος έγκειται στο ποιος και στο πώς δύναται να παρέμβει στο όνομα των Ρωμιών, των Ελλήνων με τουρκική υπηκοότητα, χωρίς αυτό να θεωρηθεί από τους Τούρκους παρέμβαση ξένης χώρας σε εσωτερικά της ζητήματα. Όπως επισημαίνει ο Michael Palairet, Βρετανός Πρεσβευτής διαπιστευμένος στην Ελληνική Κυβέρνηση του Καΐρου, το γεγονός της συνύπαρξης στην Κωνσταντινούπολη της ελληνικής κοινότητας (Έλληνες υπήκοοι) και της ελληνικής μειονότητας (Τούρκοι υπήκοοι) αποτελεί στη συγκεκριμένη συγκυρία ένα ιδιόμορφο πολιτικό πρόβλημα. Η ελληνική κοινότητα ενέπλτε άμεσα στη φροντίδα της Ελληνικής Κυβέρνησης και των ελληνικών διπλωματικών αρχών. Στην περίπτωση όμως των Ρωμιών, η παρέμβαση απαιτούσε πολύ λεπτούς χειρισμούς, γιατί θα μπορούσε να αποβεί σε βάρος τους. Η Τουρκική Κυβέρνηση, η οποία κατηγορούσε όλες τις μειονότητες για άρνηση να ενσωματωθούν στην τουρκική κοινωνία και να τιμήσουν τις υποχρεώσεις τους ως πολίτες της Τουρκίας, θα εκλάμβανε την επιδίωξη να υπαχθούν στη διπλωματική προστασία ξένης χώρας για να ελαφρυνθούν από το βάρος του Φόρου Περιουσίας, ως απείθεια Τούρκων πολιτών προς τις επιταγές του τουρκικού κράτους. Εξάλλου, η προσφυγή στη Συνθήκη της Λωζάννης και στην Κοινωνία των Εθνών για την τήρηση της αρχής της προστασίας των μειονοτήτων την εποχή του πολέμου κρίνεται ανεδαφική, αφού η Κοινωνία των Εθνών είναι θεσμός ανενεργός πια και το άρθρο 44 της Συνθή-

58. Επιστολή του Βρετανού πρεσβευτή στην Άγκυρα προς το Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών, 19 Μαρτίου 1943. FO371/37403/R3391. Στην ίδια επιστολή ο πρεσβευτής αναφέρει ότι προέβη σε σαφή δήλωση προς τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών ότι δεν θα μπορούσε να αποδεχτεί και ποτέ δεν πρόκειται να αποδεχτεί ότι δεν έγιναν διακρίσεις κατά των μειονοτήτων στην εφαρμογή του Φόρου Περιουσίας.

της Λωζάννης «έχει γίνει αποδεκτό από το 1930 ότι πρόκειται για νεκρό γράμμα»⁵⁹. Οι επίσημες λοιπόν παρεμβάσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης και το Έλληνα Πρεσβευτή Ραφαήλ Ραφαήλ αφορούν επίσημα μόνο στους Έλληνες υπηκόους.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1935 σε σύνολο 16.157.450 πληθυσμού και σε σύνολο 226.167 χριστιανών υπάρχουν 77.964 άτομα που δηλώνουν χριστιανο-ορθόδοξοι και έχουν την ελληνική ως μητρική γλώσσα και 6.543 καθολικοί με μητρική γλώσσα την ελληνική⁶⁰. Μητρική γλώσσα την ελληνική δηλώνουν και κάποιες ολιγομελείς ομάδες, όπως 173 Προτεστάντες, 329 Εβραίοι, 171 Γρηγοριανοί, 31 Αρμένιοι και 6 δηλώνουν άθρησκοι. Συνολικά 108.725 άτομα καταγράφονται με μητρική γλώσσα την ελληνική, ποσοστό 0,6% επί του συνολικού πληθυσμού της Τουρκίας. Στην ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης με συνολικό πληθυσμό 883.599 άτομα, μητρική γλώσσα την ελληνική δηλώνουν 79.920 άτομα (9% του πληθυσμού της πόλης). Η καταγραφή των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης με κριτήριο το θρήσκευμα περιπλέκει βέβαια τα πράγματα. Σε σύνολο 169.512 χριστιανών (19% του πληθυσμού) οι 95.956 δηλώνουν ορθόδοξοι (56% των χριστιανών και 10% του πληθυσμού της πόλης)⁶¹. Ο ορθόδοξος αυτός πληθυσμός δεν είναι σίγουρα στο σύνολό του αμιγώς ελληνικός. Τη δυσκολία για τον ακριβή υπολογισμό των μελών των μειονοτήτων στην Τουρκία επισημαίνει και ο Γ' Γραμματέας της Βρετανικής Πρεσβείας στην Άγκυρα Peck, ο οποίος με εντολή του Πρεσβευτή H. Knatchbull – Hugessen εκπόνησε σχετική μελέτη τον Ιανουάριο του 1944⁶². Η διπλή καταγραφή με βάση τη μητρική γλώσσα και το θρήσκευμα δεν αποδίδει επακριβώς τα πληθυσμιακά μεγέθη των μειονοτήτων και οι αριθμοί δεν συμπίπτουν ούτε για τους Αρμένι-

59. Επιστολή του M. Palairet, του Βρετανού Πρεσβευτή διαπιστευμένου στην εξόριστη Ελληνική Κυβέρνηση στο Κάιρο, προς τον O. Sargent, υψηλόβαθμο στέλεχος του Foreign Office, 19 Φεβρουαρίου 1943. FO371/37401/R1552.

60. Αναλυτικότερη παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων για τις μειονότητες της Τουρκίας μεταξύ 1927 και 1965 γίνεται στο βιβλίο του Fuat Dünder, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar* [Οι μειονότητες στις Απογραφές Πληθυσμού στην Τουρκία], Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

61. Το 1945 σε επίπεδο χώρας το ποσοστό που δηλώνει τα ελληνικά ως μητρική γλώσσα μειώνεται σε 8,16% δηλαδή 88.680 άτομα, ενώ ο πληθυσμός της χώρας έχει φτάσει τα 18.790.174 άτομα. Στην Κωνσταντινούπολη με συνολικό πληθυσμό 1.078.399 οι ορθόδοξοι κάτοικοι είναι 76.844 και μητρική γλώσσα την ελληνική δηλώνουν οι 69.780. Fuat Dünder, *ό.π.*, σ. 175-184.

62. H. Knatchbull – Hugessen προς τον Eden, 3 Φεβρουαρίου 1944, FO371/44151/R1794, ως απάντηση στο αίτημα της Βρετανικής Κυβέρνησης να ενημερωθεί για τους Ρωμούς της Τουρκίας και τον τόπο διαμονής τους εκτός Κωνσταντινούπολης.

ους, οι οποίοι καταγράφονται ως Αρμένιοι αλλά και ως Γρηγοριανοί, Καθολικοί και Διαμαρτυρόμενοι, ούτε για τους Εβραίους, αφού εκτός από την εβραϊκή εμφανίζονται πολλοί με μητρική γλώσσα την ισπανική. Επομένως, ο πληθυσμός της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης την εποχή του Φόρου Περιουσίας μπορεί να υπολογιστεί κατά προσέγγιση σε 95.000 με 110.000 άτομα συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων υπηκόων⁶³.

Στις 17 Δεκεμβρίου αναρτώνται οι κατάλογοι στα φορολογικά τμήματα της Κωνσταντινούπολης. Ο αριθμός των φορολογουμένων της Κωνσταντινούπολης και το ποσό που οφείλουν να καταβάλουν εμφανίζονται στον τύπο εκείνων των ημερών στρογγυλοποιημένοι σε 60.000 άτομα και 330.000.000 τ. λίρες. Αργότερα, ο Faik Ökte στο βιβλίο του θα αναφέρει τους αριθμούς 61.673 και 345.856.172 αντίστοιχα και ο Ayhan Aktar, βασιζόμενος σε άλλες πηγές του Υπουργείου Οικονομικών, θα οριστικοποιήσει τους αριθμούς σε 62.575 οφειλέτες και σε φόρο 349.483.419 τ. λιρών.

Πίνακας 1
Κατανομή Φόρου Περιουσίας σύμφωνα με το θρήσκευμα των φορολογουμένων στην Κωνσταντινούπολη

Θρήσκευμα φορολογουμένων	Φορολογούμενοι	%	Φόρος	%
Μουσουλμάνοι	4.195	7%	25.600.409	7%
Χριστιανοί – Εβραίοι	54.377	87%	289.656.246	83%
Άλλοι	4.003	6%	34.226.764	10%
Σύνολο	62.575	100%	349.483.419	100%

Παρατίθεται στο: Ayhan Aktar “Varlık vergisi sirasinda gayrimenkul satislari – İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi [Οι πωλήσεις ακινήτων την εποχή του Φόρου Περιουσίας-Ανάλυση των στοιχείων καταγραφής των αγοραπωλήσεων] (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)» στο *Toplumsal Tarih*, Σεπτέμβριος 1999, σ. 12.

Το γεγονός ότι το 87% των μη μουσουλμάνων φορολογουμένων της Κωνστα-

63. Ο αριθμητικός προσδιορισμός των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη είναι ιδιαίτερα δυσχερής στα μέσα του 20ού αιώνα, όπως και κατά το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, όπως επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος στο βιβλίο του *Κωνσταντινούπολη 1956-1908. Η ακμή του Ελληνισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1994. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται σε υπόμνημα των ελληνικών συλλόγων της Πόλης, το 1878 αναφέρονται 287.500 Έλληνες κάτοικοι, ενώ δυτικοευρωπαϊκές πηγές της ίδιας περιόδου αριθμούν τους Έλληνες σε 230.000. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι επίσημες ελληνικές εκτιμήσεις παρουσιάζουν τους Έλληνες κατοίκους του βλαετίου της Κωνσταντινούπολης να φτάνουν τις 364.459.

Κωνσταντινούπολης οφείλει να πληρώσει το 83% του φόρου και το 7% των μουσουλμάνων φορολογούμενων το 7% του φόρου εμφανίζει μια πλασματική ισορροπία, αφού οι πολλοί φαίνεται να πληρώνουν τα πολλά και αντίστροφα οι λίγοι τα λίγα. Όμως η πραγματική εικόνα αναμφισβήτητων διακρίσεων είναι αυτή που πιστοποιούν οι Πίνακες 2 και 3, όπου η επιμέρους κατανομή των ομάδων Μουσουλμάνοι και Μη Μουσουλμάνοι στις βασικές κατηγορίες φορολογουμένων αναδεικνύει τις έντονες διαφορές που εμφανίζουν τα ποσά που έχουν βεβαιωθεί για κάθε ομάδα. Ο μέσος φόρος που αντιστοιχεί στους 460 εξαιρετικά πλούσιους μουσουλμάνους είναι 37.600 τ. λίρες σε αντίθεση με τις 74.120 τ. λίρες που αναλογούν σε κάθε εξαιρετικά πλούσιο μη μουσουλμάνο. Οι καταβάλλοντες φόρο αποδοχών μουσουλμάνοι οφείλουν κατά μέσο όρο 1.566 τ. λίρες, αλλά οι μη μουσουλμάνοι της ίδιας κατηγορίας χρεώνονται με 3.014 τ. λίρες. Η διαφορά μεγαλώνει στην κατηγορία των φορολογουμένων που καταβάλλουν φόρο επί των κερδών, ο μέσος φόρος των εμπόρων και των επιτηδευματιών για μεν τους μουσουλμάνους είναι 3.385 τ. λίρες, για δε τους μη μουσουλμάνους φθάνει τις 8.232 τ. λίρες. Αξιοσημείωτο είναι και το στοιχείο της σχετικά μειωμένης φορολογίας των μουσουλμάνων γαιοκτημόνων οι οποίοι οφείλουν κατά μέσο όρο 5.056 τ. λίρες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ Πίνακας 2
Μουσουλμάνοι Φορολογούμενοι Κωνσταντινούπολης

Κατηγορία φορολογουμένων	Αριθμός	Ποσό Φόρου	Μέσο ποσό Φόρου
Εξαιρετικά πλούσιοι	460	17.294.549	37.600
Καταβάλλοντες φόρο αποδοχών	924	3.128.310	1.566
Καταβάλλοντες φόρο κερδών	2.589	4.055.100	3.385
Μεγαλογαιοκτήμονες	222	1.122.450	5.056
Σύνολο	4.195	25.600.409	

Πηγή: Ayhan Aktar “Varlık vergisi sırasında gayrimenkul satışları – İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)» στο Toplumsal Tarih, Σεπτέμβριος 1999, σ. 12.

Πίνακας 3
Μη Μουσουλμάνοι Φορολογούμενοι Κωνσταντινούπολης

Κατηγορία φορολογουμένων	Αριθμός	Ποσό Φόρου	Μέσο ποσό Φόρου
Εξαιρετικά πλούσιοι	2.563	189.969.980	74.600
Καταβάλλοντες φόρο αποδοχών	1.259	10.364.466	3.014
Καταβάλλοντες φόρο κερδών	24.151	72.811.850	8.232
Ημερομίσθιοι	15.413	9.629.450	625
Μισθωτοί/ Υπάλληλοι – Εργάτες	10.991	6.880.500	626
Σύνολο	54.377	289.656.246	

Πηγή: Ayhan Aktar “Varlık vergisi sırasında gayrimenkul satışları – İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)» στο Toplumsal Tarih, Σεπτέμβριος 1999, σ. 12.

Στα πρώτα 79 ονόματα εμπόρων, ελεύθερων επαγγελματιών και επιχειρήσεων που εμφανίζονται στους καταλόγους συμπεριλαμβάνονται «γνωστά» ελληνικά ονόματα⁶⁴. Ο φόρος που επιβαρύνει τις εταιρίες, τις βιομηχανίες, τις βιοτεχνίες και τα καταστήματα είναι ανεξάρτητος από το φόρο που βεβαιώνεται για κάθε φορολογούμενο χωριστά. Τα δημοσιευμένα στοιχεία στον κωνσταντινουπολίτικο ελληνικό τύπο της εποχής δεν είναι απολύτως σαφή⁶⁵. Π.χ. το εργοστάσιο σοκολατοποιίας «Λιόν Μέλμπα» φορολογείται ως επιχείρηση με 150.000 τ. λίρες και οι τρεις συνιδιοκτήτες Κωνσταντίνος Μελόπουλος, Γεώργιος Αμασλίδης και Αβράμι Ιωαννίδης φορολογούνται και αυτοί με 150.000 τ. λίρες έκαστος. Στην περίπτωση όμως της εταιρίας «Elite» και του ιδιοκτήτη της Δείρμεντζόγλου δεν είναι απολύτως σαφές εάν ο φόρος των 130.000 τ. λιρών αφορά μόνο στην εταιρία ή και στον ατομικό φόρο του ιδιοκτήτη της.

Πίνακας 4
Πληρωμές του Φόρου Περιουσίας στην Κωνσταντινούπολη
κατά τον πρώτο μήνα εφαρμογής του

Ημερομηνία	Ημερήσια πληρωμή	Σύνολο
22 Δεκεμβρίου 1942	3.000.000	3.000.000
23 Δεκεμβρίου	10.000.000	13.000.000
25 Δεκεμβρίου	2.328.000	15.328.000
31 Δεκεμβρίου	6.532.679	21.860.679
2 Ιανουαρίου 1943	18.819.757	40.680.436
4 Ιανουαρίου	17.071.406	57.751.842
5 Ιανουαρίου	644.941	58.396.783
6 Ιανουαρίου	623.533	59.020.316
7 Ιανουαρίου	937.177	59.957.493
8 Ιανουαρίου	2.162.098	62.119.591
9 Ιανουαρίου	1.343.737	63.463.328
11 Ιανουαρίου	7.769.311	71.232.639
12 Ιανουαρίου	2.112.814	73.345.453
13 Ιανουαρίου	925.721	74.271.174
14 Ιανουαρίου	1.883.077	76.154.251
15 Ιανουαρίου	3.089.512	79.243.763
16 Ιανουαρίου	2.007.190	81.250.953
18 Ιανουαρίου	3.694.388	84.945.341
19 Ιανουαρίου	1.739.780	86.685.121

64. Όλα τα ονόματα φορολογουμένων, ατόμων ή εταιρειών, εμφανίζονται με τη γραφή που έχουν δημοσιευθεί στην εφημερίδα *Απογευματινή* της Κωνσταντινούπολης.

65. Βλ. πίνακα στο Παράρτημα Α'.

20 Ιανουαρίου	1.705.812	88.390.933
21 Ιανουαρίου	3.457.000	91.847.933
22 Ιανουαρίου	1.894.067	93.742.000

Πηγή: Εφημερίδα Απογευματινή της Κωνσταντινούπολης και τουρκικές εφημερίδες.

Όπως βεβαιώνει ο Πίνακας 4, μέχρι τις 4 Ιανουαρίου, τελευταία ημέρα πληρωμής χωρίς προσαυξήσεις, εισπράχθηκαν 57.751.842 τ. λίρες, 53.000.000 κατατέθηκαν τοις μετρητοίς και τα 4.751.842 σε επιταγές. Στις 2 και τις 4 Ιανουαρίου, τελευταία ημέρα πληρωμής του φόρου χωρίς προσαυξήσεις, κατατέθηκαν τα ποσά των 18.819.757 και 17.071.406 τ. λιρών αντίστοιχα, που αποτελούν και τις δύο υψηλότερες ημερήσιες καταβολές του φόρου σε όλη τη διάρκεια των εισπράξεων. Στις 11 Ιανουαρίου με τη λήξη της πρώτης εβδομάδας της δεκαπενθήμερης διορίας, πριν αρχίσει η εφαρμογή του νόμου περί Οφειλών προς το Δημόσιο και οι κατασχέσεις, καταβάλλεται το ποσόν των 7.769.311 τ. λιρών, που είναι κι αυτό υψηλό σε σχέση με τις υπόλοιπες ημερήσιες πληρωμές, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4. Στη λήξη του πρώτου μήνα εισπράξεων στην Κωνσταντινούπολη, 23 Ιανουαρίου 1943, έχουν εισπραχθεί 93.742.000 και σε όλη την τουρκική επικράτεια περίπου 180.000.000 τ. λίρες. Στις 28 Ιανουαρίου έχουν καταβληθεί στην Κωνσταντινούπολη 99.186.466 τ. λίρες, 10.000 περίπου φορολογούμενοι έχουν πληρώσει το σύνολο του φόρου τους, 15.000 έχουν πληρώσει μέρος της οφειλής τους και 37.500 δεν έχουν πληρώσει καθόλου. Στις 30 Ιανουαρίου το εισπραχθέν ποσό σε όλη τη χώρα ανέρχεται σε 190.000.000 τ. λίρες. Η αναλογία που έχει ορισθεί εξαρχής για το ποσοστό συμμετοχής της Κωνσταντινούπολης στο συνολικό ποσό του φόρου σε ολόκληρη την επικράτεια (με δεδομένα τα ποσά 320.000.000 και 465.000.000 τ. λίρες αντίστοιχα) μέχρι την τελική εκκαθάριση του φόρου δεν παρουσιάζει πολύ μεγάλη απόκλιση. Το αρχικά προβλεπόμενο ποσοστό είναι περίπου 68%, το οποίο με βάση τις τελικές εισπράξεις του φόρου (221.307.508 στην Κωνσταντινούπολη και 314.920.940 τ. λίρες σε όλη τη χώρα) φθάνει το 70%. Η Κωνσταντινούπολη με 62.575 φορολογούμενους σε σύνολο 114.368 σε όλη τη χώρα καλύπτει το 54% των οφειλετών⁶⁶.

Στις 24 Δεκεμβρίου υπό την προεδρία του Υπουργού Οικονομικών συγκαλείται σύσκεψη των διευθυντών των τραπεζών Κρατικής, Γεωργίας, Εργασίας, Κτηματικής και Οθωμανικής με θέμα τη διευκόλυνση των φορολογούμενων στην πληρωμή του φόρου, με την προϋπόθεση να έχει γίνει η πληρωμή του

66. Ayhan Ahtar, ό.π., σ. 221.

20% του φόρου. Αποφασίζεται η παροχή δανείων έναντι υποθήκευσης ακινήτων, πιστώσεων έναντι κρατικών ομολογιών και χρεογράφων μέχρι το 90% της ονομαστικής αξίας τους, δάνεια έναντι μετοχών των τραπεζών Κρατικής, Εργασίας και Οθωμανικής μέχρι το 80% της ονομαστικής τους αξίας, καθώς και η προεξόφληση των γραμματίων αποταμίευσης. Παράλληλα οργανώνεται η αγορά εμπορευμάτων που ανήκουν σε φορολογούμενους από κρατικούς φορείς με τιμές που ορίζει το ίδιο το κράτος. Η άφιξη πολλών εμπορών από την Ανατολία στην Κωνσταντινούπολη για την αγορά εμπορευμάτων και ακινήτων γίνεται ήδη αισθητή λίγες μέρες μετά την έναρξη της είσπραξης του φόρου⁶⁷. Η παράπλευρη αυτή οικονομική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στον κρατικό και ιδιωτικό τομέα ως αποτέλεσμα της επιβολής του Φόρου Περιουσίας, γεγονός που σίγουρα είχε προβλεφθεί ότι θα προκύψει κατά την εφαρμογή του φόρου, αποτελεί τη διττή επιδίωξη του φόρου. Η ρευστοποίηση περιουσιακών στοιχείων εξασφαλίζει στο κράτος την είσπραξη χρήματος και παράλληλα την μεταφορά κινητών και ακινήτων αγαθών στην τουρκική ιδιοκτησία, σε Τούρκους ιδιώτες ή σε τουρκικούς κρατικούς οργανισμούς⁶⁸.

Σύμφωνα με τα αρχεία των υπηρεσιών κτηματολογίου των περιοχών Beyoğlu, Sisli, Eminönü, Fatih, Kadıköy και Adalar της Κωνσταντινούπολης, τους πρώτους έξι μήνες της επιβολής του φόρου έγιναν συνολικά 537 πωλήσεις ακινήτων αξίας 11.077.949 τ. λιρών για την πληρωμή του φόρου. Το μεγαλύτερο ποσοστό των πωλήσεων, το 39%, έγινε από Εβραίους, το 29% από Αρμένιους και το 12% από Έλληνες. Η αγορά των ακινήτων αυτών έγινε σε ποσοστό 67,1% από ιδιώτες Τούρκους μουσουλμάνους και ένα 0,6% από εταιρείες Τούρκων μουσουλμάνων. Το 15% αγοράστηκε από κρατικές τράπεζες, κρατικές εταιρείες και το 14% από το Δήμο Κωνσταντινούπολης και τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων. Το 30%, δηλαδή, των ακινήτων αγοράστηκαν από τον ευρύτερο κρατικό τομέα. Μόλις το 1%, το 0,7% και το 0,6% αγοράστηκαν από Αρμένιους, Ρωμούς και Εβραίους αντίστοιχα⁶⁹.

Όπως επιβεβαιώνουν οι πίνακες που ακολουθούν, οι Εβραίοι και οι ξένοι υπήκοοι πούλησαν τα ακριβότερα, οι Αρμένιοι τα περισσότερα και οι Μουσουλμάνοι τα λιγότερα αλλά και φθηνότερα ακίνητα. Οι Ρωμοί, ενώ αποτε-

67. Εφημερίδα *Απογευματινή*, 26 Δεκεμβρίου 1942.

68. Η εφημερίδα *Απογευματινή* στις 24 Δεκεμβρίου 1942 αναφέρει την πρόθεση της κυβέρνησης να δώσει πίστωση 40-50 εκατομμυρίων λιρών στα Μονοπώλια, τη Sümerbank και τον Εμπορικό Οργανισμό για να έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν πρώτες ύλες και άλλα εμπορεύματα.

69. Ayhan Ahtar, *ό.π.*, σ. 229 -230.

λούν αριθμητικά τη μεγαλύτερη μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη, πούλησαν λιγότερα και μικρότερης αξίας ακίνητα από τους Εβραίους και τους Αρμένιους. Τα 11 ακριβότερα ακίνητα, μέσης αξίας 147.684 τ. λιρών, αγοράστηκαν από το κράτος, δηλαδή το Δήμο και τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων. Τα επόμενα 23 ακίνητα μεγάλης αξίας, με μέση αξία 73.634 τ. λίρες, από κρατικές τράπεζες και κρατικές ασφαλιστικές εταιρείες και 2 ακίνητα μέσης αξίας 32.750 τ. λιρών από τουρκικές επιχειρήσεις. Οι ιδιώτες Τούρκοι Μουσουλμάνοι αγόρασαν τα περισσότερα μεν ακίνητα, 450 τον αριθμό, αλλά με μέση αξία πολύ χαμηλότερη, 16.521 τ. λίρες. Αρμένιοι, Ρωμοί και Εβραίοι αγόρασαν τα φθηνότερα ακίνητα με την τιμή μέσης αξίας τους να κυμαίνεται μεταξύ 4.145 και 5.151 τ. λιρών.

Πίνακας 5
Κατηγορίες πωλητών ακινήτων που πουλήθηκαν
λόγω Φόρου Περιουσίας στην Κωνσταντινούπολη*

Πωλητές	Αξία ακινήτων	Ποσοστό	Ακίνητα	Μέση αξία
Εβραίοι	4.404.820	39%	151	29.170
Αρμένιοι	3.275.747	29%	211	15.523
Ρωμοί	1.370.440	12%	124	11.051
Ξένοι	605.700	5%	27	22.433
Μουσουλμάνοι	92.642	0,8%	10	9.264
Λοιποί*	1.328.600	14,2%	14	-
Σύνολο	11.077.949	100%	537	20.629,327

Πηγή: Ayhan Aktar “Varlık vergisi sırasında gayrimenkul satışları – İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)» στο Toplumsal Tarih, Σεπτέμβριος 1999.

* Ο Πίνακας αφορά πωλήσεις ακινήτων από τους ίδιους τους φορολογούμενους και δεν αναφέρεται στις αναγκαστικές πωλήσεις που έγιναν ως επακόλουθο των κατασχέσεων.

** Στην κατηγορία Λοιποί εντάσσονται πωλήσεις ακινήτων που έγιναν από εταιρείες που ανήκουν σε μέλη μειονοτήτων, μικτές εταιρείες μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, εταιρείες μουσουλμάνων και πωλήσεις που έγιναν από άτομα που καταγράφονται ως «άλλες μειονότητες».

Πίνακας 6
Κατηγορίες αγοραστών ακινήτων που πουλήθηκαν
λόγω Φόρου Περιουσίας στην Κωνσταντινούπολη*

Αγοραστές	Αξία ακινήτων	Ποσοστό	Ακίνητα	Μέση αξία
Τούρκοι – Μουσουλμάνοι	7.434.593	67,1%	450	16.521
Τουρκικές επιχειρήσεις	65.500	0,6%	2	32.750
Κρατικές τράπεζες, κρατικές εταιρείες	1.693.584	15,3%	23	73.634
Δήμος, Γενική Διεύθυνση Βακουφίων	1.624.530	14,7%	11	147.684
Αρμένιοι	109.867	1%	24	4.577
Ρωμοί	82.900	0,7%	20	4.145
Εβραίοι/άλλοι μη μουσουλμάνοι	66.975	0,6%	13	5.151
Σύνολο	11.077.949	100%	543	20.401

Πηγή: Ayhan Aktar “Varlık vergisi sırasında gayrimenkul satışları – İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)” στο Toplumsal Tarih, Σεπτέμβριος 1999.

* Ο Πίνακας αφορά πωλήσεις ακινήτων από τους ίδιους τους φορολογούμενους και δεν αναφέρεται στις αναγκαστικές πωλήσεις που έγιναν ως επακόλουθο των κατασχέσεων.

Οι τουρκικές εφημερίδες διαψεύδουν καθημερινά τις φήμες για επίδειξη επιείκειας από την κυβέρνηση και εμμένουν στο γεγονός ότι ο νόμος θα τηρηθεί αυστηρά και δεν θα ελαττωθεί σε καμία περίπτωση το ύψος των οφειλών. Οι φορολογούμενοι προβαίνουν μαζικά στο μοναδικό συνταγματικό δικαίωμα που τους αναγνωρίζεται, αφού ο νόμος περί Φόρου Περιουσίας απαγορεύει το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη, και καταθέτουν αιτήσεις για επανεξέταση του φόρου που τους έχει επιβληθεί στην Εθνοσυνέλευση. Στις 25 Δεκεμβρίου έχουν ήδη υποβληθεί 250 αιτήσεις, στις 8 Ιανουαρίου 1943 ο αριθμός τους φθάνει τις 3.000. Οι αιτούντες την επανεξέταση της οφειλής τους σχεδόν στο σύνολό τους ισχυρίζονται ότι οι βεβαιώσεις του φόρου είναι λανθασμένες γιατί ξεπερνούν κατά πολύ τις οικονομικές τους δυνατότητες και την αξία των περιουσιακών τους στοιχείων. Μέχρι τις 17 Δεκεμβρίου 1943 έχουν υποβληθεί 24.321 ενστάσεις, οι 15.175 από μη μουσουλμάνους και οι 9.141 από μουσουλμάνους. Απορρίφθηκαν 13.942 αιτήσεις, έγιναν αποδεκτές 4.825 για διπλοεγγραφή στους καταλόγους, 1.417 λόγω εσφαλμένων στοιχείων και 390 για παράταση προθεσμίας πληρωμής. Οι υπόλοιπες έμειναν σε εκκρεμότητα μέχρι το τέλος.

Στις 28 Δεκεμβρίου 1942, δέκα μέρες μετά την ανάρτηση των καταλόγων, ο Εντεταλμένος Πρεσβευτής της εξόριστης Ελληνικής Κυβέρνησης στην Άγκυρα Ραφαήλ Ραφαήλ αποστέλλει τηλεγράφημα στον πρωθυπουργό της εξόριστης

Ελληνικής Κυβέρνησης Εμμανουήλ Τσουδερό κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου για το μέλλον του Πατριαρχείου, των εκκλησιών, των σχολείων, των κληρικών και των εκπαιδευτικών. Ο συνολικός φόρος που έχει βεβαιωθεί για τα ιδρύματα και τους εργαζόμενους ανέρχεται σε 320.000 τ. λίρες, ποσό που μπορεί τελικά να υπερβεί και τις 400.000. Επισημαίνει ότι η απόφαση αυτή της Τουρκικής Κυβέρνησης μπορεί να θεωρηθεί ως δίωξη της εκκλησίας και της ελληνικής εκπαίδευσης και προτείνει στο πλαίσιο αυτό να τεθούν υπόψη της Βρετανικής και Αμερικανικής Κυβέρνησης τα ανελεύθερα και αντιχριστιανικά αυτά μέτρα⁷⁰. Η στάση όμως της Βρετανίας και της Αμερικής απέναντι στο Φόρο Περιουσίας είναι διφορούμενη. Ενώ ο φόρος θεωρείται κατακριτέος, απορρίπτεται οποιαδήποτε επίσημη έκφραση της δυσαρέσκειας των δύο κυβερνήσεων προς την Τουρκική Κυβέρνηση. Χαρακτηριστικό της στάσης αυτής είναι και η σχεδόν απόλυτη απουσία σχετικών δημοσιευμάτων στο βρετανικό και αμερικανικό τύπο μέχρι τις αρχές Σεπτεμβρίου 1943⁷¹. Η σχετική αλληλογραφία μεταξύ του Αρχιεπισκόπου του Canterbury, του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών Eden και της Βρετανικής Πρεσβείας στην Άγκυρα επιβεβαιώνει την προσπάθεια της Ελληνικής Κυβέρνησης αλλά και του Πατριαρχείου να τεθεί ο Φόρος Περιουσίας ως ζωτικής σημασίας πολιτικό πρόβλημα, παράλληλα όμως αναδεικνύει σαφώς και τη βρετανική στάση να αποφύγει παρεμβάσεις που θα ενοχλούσαν την Τουρκία. Η ανεπίσημη τελικά εξαίρεση του Πατριαρχείου, των εκκλησιών, των σχολείων, των ιερέων και των εκπαιδευτικών από το φόρο ανακουφίζει όχι μόνο την Ελληνική Κυβέρνηση και την ίδια τη μειονότητα αλλά και τη Βρετανική Κυβέρνηση και διπλωματία⁷². Στις 29 Δεκεμβρίου ο Τσουδερός σε συνάντησή του με τον Τούρκο Πρε-

70. Ο Ραφαήλ σε αλληπάλληλες επισκέψεις στους Βρετανούς διπλωμάτες στην Άγκυρα θέτει και ο ίδιος επισταμένως το ζήτημα της βαριάς φορολόγησης της ελληνικής κοινότητας και της ελληνικής μειονότητας. Βλ. σχετική αλληλογραφία FO371/33389/R8837 και FO371/33389/R8890.

71. Όψιμη κριτική στο Φόρο Περιουσίας γίνεται σε σειρά άρθρων του C.L. Sulzberger στην εφημερίδα *The New York Times* στις 9, 10, 11 και 12 Σεπτεμβρίου 1943. Στο τρίτο άρθρο ο δημοσιογράφος ασκεί κριτική στην «ουδέτερη» στάση της βρετανικής και αμερικανικής διπλωματίας και επικροτεί τη σθεναρή στάση του Έλληνα Πρεσβευτή Ραφαήλ, ο οποίος επανειλημμένως «ενοχλούσε» την Τουρκική Κυβέρνηση διαμαρτυρούμενος για τις καταφανείς αδικίες στην εφαρμογή του φόρου. Στην ιδιαίτερη επιμονή και ζέση του Έλληνα Πρεσβευτή να προστατεύσει όσο μπορούσε τους Έλληνες από τη βαριά φορολογία αναφέρεται και ο Ökte, ό.π., σ. 127.

72. Βλ. σχετική αλληλογραφία Foreign Office με τη Βρετανική Πρεσβεία στην Άγκυρα, καθώς και επιστολές του William Cantuar, μέλους της Βουλής των Λόρδων, προς το Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών Eden, τον Ιανουάριο του 1943. FO371/37400/R616.

οβευτή στο Λονδίνο αναφέρεται στις διαβεβαιώσεις του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών προς τον Έλληνα Πρεσβευτή Ραφαήλ ότι «το ελληνικόν στοιχείον δεν θα επλήττετο τόσον ισχυρώς από τον φόρον αυτόν, ο οποίος αφορούσεν ωρισμένους Εβραίους, οι οποίοι απεδίδοντο εις κερδοσκοπίαν». Εν τούτοις, τονίζει ο Τσουδερός, η νέα φορολογία φαίνεται να είναι μέτρο ισοδύναμο προς τη λεηλασία και συντριβή του ελληνικού στοιχείου⁷³. Στις 27 Ιανουαρίου 1943, ο Γενικός Πρόξενος της Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη αποστέλλει στο Foreign Office έκθεση με θέμα την καταφανή διάκριση κατά της ελληνικής μειονότητας και της ελληνικής κοινότητας που γίνεται με την εφαρμογή του Φόρου Περιουσίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης, μέχρι τις 20 Ιανουαρίου 3.000 Έλληνες υπήκοοι είχαν φορολογηθεί με το συνολικό ποσό των 18.705.412 τ. λιρών. Με βάση τις εκτιμήσεις αναφέρεται ότι η ελληνική μειονότητα, που έχει αναλογικά φορολογηθεί πολύ περισσότερο από ότι οι Έλληνες υπήκοοι, οφείλει 60.000.000 τ. λίρες, επομένως συνολικά το ελληνικό στοιχείο καλείται να καταβάλει 80.000.000 τ. λίρες, το 20% περίπου του φόρου που αναλογεί στην Κωνσταντινούπολη⁷⁴. Η αναλογία είναι εντυπωσιακή με δεδομένο ότι το ελληνικό στοιχείο της Κωνσταντινούπολης αποτελεί περίπου το 0,55% του συνολικού πληθυσμού της χώρας⁷⁵.

Στη συνάντηση Τσουδερού Eden στις 25 Ιανουαρίου 1943, εκτός από το Φόρο Περιουσίας κυριαρχεί και το ζήτημα της σύλληψης δύο Μητροπολιτών, του Μητροπολίτη Ίμβρου (Gökçeada) και Τενέδου (Bozcaada) στις 11 Ιανουαρίου με απόφαση της Διεύθυνσης Στρατιωτικού Νόμου της περιφέρειας Δαρδανελίων και του Μητροπολίτη Χαλκηδώνος (Kadıköy) στις 12 Ιανουαρίου με απόφαση της Διεύθυνσης Στρατιωτικού Νόμου της περιφέρειας Κωνσταντινούπολης, χωρίς να υπάρξει επίσημη αιτιολόγηση. Σε επιστολή του προς τον Αρχιεπίσκοπο του Canterbury ο οποίος έχει δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για το ζήτημα των δύο Μητροπολιτών στις 15 Φεβρουαρίου, ο Eden αναφέρει ως πιθανή αιτία της σύλληψής τους τη «μη διακριτική δράση τους υπέρ ελληνικών και βρετανικών συμφερόντων που ανάγκασε τις τουρκικές αρχές να λάβουν μέτρα»⁷⁶.

73. Εμμανουήλ Ι. Τσουδερός, *Ιστορικό Αρχείο 1941-1944*, τ.Β, Φυτράκης, Αθήνα, 1990, σ. 371-374.

74. FO371/37401/R1110.

75. Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 227.

76. Η υπόθεση της σύλληψης των Μητροπολιτών ως ενδεχόμενο περεταίρω επιδείνωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων απασχολεί τον ίδιο τον Eden. Βλ. FO371/37512/R735 επιστολή του ιδίου προς το διαπιστευμένο Βρετανό Πρεσβευτή M. Palairet στην εξόριστη Ελληνική Κυβέρνηση στις 25 Ιανουαρίου 1943. Προκαλεί όμως και το έντονο ενδιαφέρον του Αρχιεπισκόπου του Canterbury, ο οποίος με σειρά επιστολών του επιχειρεί να κινητοποιήσει τη Βρε-

Ύστερα από τις συντονισμένες διαπραγματεύσεις των ξένων κυβερνήσεων και διπλωματών με την Τουρκική Κυβέρνηση η φορολογία των ξένων υπηκόων μειώθηκε⁷⁷. Στην πραγματικότητα τα αναθεωρημένα ποσά του φόρου των ξένων καθορίστηκαν από τις πρεσβείες, οι οποίες γνωστοποιούσαν στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών τα περιουσιακά στοιχεία των ξένων «υπενθυμίζοντας» το φόρο που αναλογούσε στους μουσουλμάνους φορολογούμενους ανάλογης οικονομικής κατάστασης. Έτσι, ο φόρος των ξένων υπηκόων τελικά διατηρήθηκε στα ίδια επίπεδα με το φόρο των μουσουλμάνων. Γενικότερα όμως η Τουρκική Κυβέρνηση επιθυμούσε να μην υπερβαίνει ο φόρος των ξένων το φόρο των μουσουλμάνων για να μην κατηγορηθεί ότι καταστρατηγεί το διεθνές δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο καμία χώρα δεν μπορεί να επιβάλλει σε ξένους φόρους υψηλότερους από αυτούς που ορίζονται για τους δικούς της υπηκόους⁷⁸. Πάντως οι ξένοι δεν απέφυγαν τις κατασχέσεις και εκποιήσεις περιουσιακών τους στοιχείων. Οι Έλληνες υπήκοοι ήταν εκείνοι που υπέστησαν περισσότερο από όλους τους ξένους τις συνέπειες των κατασχέσεων⁷⁹.

Οι πρώτες 47 κατασχέσεις σε καταστήματα, αποθήκες, γραφεία και κατοικίες για οφειλές πάνω από 100.000 τ. λίρες έγιναν την Πέμπτη 21 Ιανουαρίου 1943. Μαζί με τις κατασχέσεις αρχίζουν και οι συλλήψεις φορολογούμενων που δεν έχουν πληρώσει την οφειλή τους ή έχουν καταθέσει ένα μικρό ποσό έναντι. Μεταξύ των πρώτων συλληφθέντων υπάρχουν δύο Ρωμοί, ο Γεωργάκης του Νικολάου και ο Αβραάμ Παπαδοπούλος, ιδιοκτήτης μεγάλου παντοπωλείου.

τανική Κυβέρνηση για να ασκηθούν πιέσεις προς την Τουρκική Κυβέρνηση και να αφεθούν ελεύθεροι οι δύο Μητροπολίτες. Βλ. σχετική αλληλογραφία FO371/37512/R796, FO371/37512/R1087, FO371/37512/R1098.

77. Ενδεικτικά αναφέρουμε την επιστολή της 16ης Μαρτίου 1943 του Βρετανού Πρεσβευτή στην Άγκυρα προς τον Τούρκο Υπουργό Εξωτερικών για την υπόθεση της φορολογίας του Βρετανού υπηκόου Joseph Eskenazi και των υιών του Robert και Isaak, εισαγωγέων υφασμάτων. Ο Πρεσβευτής διαμαρτύρεται για το υπερβολικό συνολικό ποσό του φόρου που επιβλήθηκε και στους τρεις, 210.000 τουρκικές τ. λίρες, καθώς και για την κατάσχεση και εκποίηση περιουσιακών τους στοιχείων. Δηλώνει ότι οι ενέργειες αυτές αντίκεινται στις αρχές της Αγγλο-τουρκικής Συνθήκης Εμπορίου και Ναυτιλίας. Μια σειρά επιστολών τον Απρίλιο του 1943 μεταξύ Βρετανικής Πρεσβείας, Διεύθυνσης Εξωτερικού Εμπορίου του Λονδίνου και της εταιρείας Linotype and Machinery Company αφορά την υπερβολική φορολόγησή της, την αδυναμία της να καλύψει την οφειλή της και την ανάγκη να προβεί η Βρετανική Κυβέρνηση σε σχετική διαμαρτυρία. FO371/37403.

78. Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 226.

79. Ο Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 123, αποδέχεται επίσης ότι ειδικά στον καθορισμό του φόρου των Ελλήνων υπηκόων έγιναν λόγω άγνοιας (;) πολλά λάθη.

Η αποστολή σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας οριστικοποιήθηκε με την υπουργική απόφαση 19288 της 7ης Ιανουαρίου 1943. Ως τόπος κράτησης των συλληφθέντων μέχρι την αποστολή τους στο στρατόπεδο εργασίας διαμορφώθηκε ένα παλιό παράπηγμα στην περιοχή Demirkari του Sirkeci. Το στρατόπεδο εργασίας βρισκόταν στο Aşkale στην ευρύτερη περιοχή της πόλης Erzurum. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1943 οι περισσότεροι κρατούμενοι αποστέλλονται από το Aşkale σε στρατόπεδο στην περιοχή Sivrihisar της πόλης Eskişehir. Η μετακίνηση αυτή θεωρήθηκε ένδειξη της απόφασης της Κυβέρνησης να βελτιωθούν οι συνθήκες κράτησης και εργασίας των κρατουμένων οφειλετών με απώτερο στόχο την παύση του μέτρου καταναγκαστικής εργασίας.

Η πρώτη ομάδα κρατουμένων αναχωρεί για το Aşkale στις 27 Ιανουαρίου το βράδυ. Μέχρι την 1η Ιουνίου έχουν αποσταλεί από την Κωνσταντινούπολη στο Aşkale 10 ομάδες με συνολικό αριθμό 721 κρατούμενους από τους οποίους το 30,5%, 220 άτομα, είναι Ρωμοί⁸⁰.

Τα στοιχεία για τις επόμενες αποστολές κρατουμένων εμφανίζονται συγκεχυμένα. Ο αριθμός των συλληφθέντων και των κρατουμένων στο Demirkari δεν αντιστοιχεί επακριβώς με τον αριθμό εκείνων που αποστέλλονται τελικά στο Aşkale, γιατί πολλοί είναι εκείνοι που στο μεσοδιάστημα της κράτησής τους στην Κωνσταντινούπολη εξοφλούν το χρέος τους ή καταφέρνουν να πάρουν παράταση για την αποπληρωμή του και δεν συμπεριλαμβάνονται στις αποστολές προς το Aşkale. Με βάση λοιπόν τα στοιχεία που διαθέτουμε για το διάστημα από τον Ιούνιο μέχρι τις αρχές Νοεμβρίου, όταν αναχωρεί ο τελευταίος όμιλος κρατουμένων, ο αριθμός των φορολογουμένων που συνελήφθησαν και κρατήθηκαν έστω και για λίγο στο Demirkari είναι 473, από τους οποίους οι 147 είναι Ρωμοί⁸¹. Στο διάστημα 11 Ιουνίου με 20 Σεπτεμβρίου αποστέλλονται 7 ομάδες οφειλετών στο Aşkale. Στο σύνολο των 344 κρατουμένων περίπου το 27-30% είναι Ρωμοί⁸².

80. Τα ονόματά τους παρατίθενται κατά ομάδα στο Παράρτημα Β'.

81. Τα ονόματά τους παρατίθενται στο Παράρτημα Γ'.

82. Τα ονόματα των 100 περίπου Ρωμών που συμπεριλαμβάνονται στις 7 αυτές ομάδες εμπεριέχονται στα 147 ονόματα των συλληφθέντων που παρατίθενται στο Παράρτημα Γ'. Στη φάση αυτή της έρευνάς μας δεν είναι εφικτή η ακριβής αναφορά των ονομάτων των 100 τελευταίων Ρωμών που αποστέλλονται προς καταναγκαστική εργασία.

Η κατάργηση του Φόρου Περιουσίας

Στις 17 Σεπτεμβρίου 1943 ψηφίζεται ο νόμος 4501 που ορίζει τη διαγραφή των φόρων των μισθωτών και των μικροεμπόρων. Ο νόμος αυτός θεωρείται το πρώτο βήμα για την τελική διαγραφή όλων των οφειλών του Φόρου Περιουσίας που θα γίνει πέντε μήνες μετά. Η διαγραφή των φόρων των μισθωτών και των μικροεμπόρων απαλλάσσει 22.631 οφειλέτες της Κωνσταντινούπολης από τη συνολική οφειλή των 11.741.683 τ. λιρών⁸³. Παράλληλα σηματοδοτεί τη διακοπή είσπραξης του φόρου, αφού μετά την έκδοση του νόμου σταδιακά οι ρυθμοί είσπραξης χαλαρώνουν⁸⁴. Στις 22 Σεπτεμβρίου αναρτώνται οι κατάλογοι των φορολογουμένων, έμμισθων υπαλλήλων, τεχνιτών και εργατών που απαλλάσσονται από την καταβολή του φόρου. Ο πρόεδρος των επιθεωρητών του Υπουργείου Οικονομικών Şevket Adalan σε συνέντευξη τύπου στις 21 Σεπτεμβρίου επιχειρεί να παρουσιάσει το νόμο 4501 λιγότερο ευνοϊκό από ότι στην πραγματικότητα είναι. Επισημαίνει ότι ο νέος νόμος δεν προβλέπει κατά τρόπο απόλυτο τη διαγραφή του υπολοίπου χρέους του Φόρου Περιουσίας όλων των υπαλλήλων, των εργατών και των μικροεμπόρων, αλλά εκείνων που έχει αποδειχτεί ότι αδυνατούν να πληρώσουν την οφειλή τους. Τονίζει δε επανειλημμένως ότι οι λοιποί φορολογούμενοι οφείλουν να πληρώσουν το φόρο τους, γιατί δεν προβλέπεται καμία απαλλαγή για τους μικρούς επιχειρηματίες, τους εμπόρους, τους ελεύθερους επαγγελματίες και τους εισοδηματίες.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύουν οι εφημερίδες, μέχρι τις 22 Σεπτεμβρίου έχουν σταλεί από την Κωνσταντινούπολη προς καταναγκαστική εργασία 1.085 άτομα. Με βάση τα στοιχεία που παραθέτει ο Ökte, η τελική εικόνα διαμορφώνεται ως εξής: σε σύνολο 1.869 φορολογουμένων που συνελήφθησαν στην Κωνσταντινούπολη, οι 562 εξόφλησαν το χρέος τους κατά τη διαμονή τους στο Demirkari πριν αναχωρήσουν για Aşkale και αφέθηκαν ελεύθεροι, οι 57 εξόφλησαν κατά το διάστημα της παραμονής τους στο στρα-

83. Εφημερίδα *Απογευματινή*, 22 Σεπτεμβρίου 1943. Ο Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 196, παραθέτει τους σχετικούς αριθμούς με κάποιες μικροδιαφορές, 22.707 οφειλέτες απαλλάχθηκαν από φόρο 11.811.561 τ. λιρών.

84. Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 195-196. Ο Ökte υποστηρίζει ότι από την αρχή ο πρόεδρος İpönü διαφωνούσε με την επιβολή του φόρου στους μισθωτούς και μικροπωλητές και θεωρεί ότι ο İpönü είχε δώσει εντολές να μη ληφθούν αυστηρά μέτρα κατά των φορολογούμενων της κατηγορίας αυτής. Επίσης, θεωρεί τον Τούρκο πρόεδρο υπεύθυνο για την τελική απόφαση να σταματήσουν οι κατασχέσεις και να διαγραφεί ο φόρος των μισθωτών.

τόπεδο εργασίας και επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη και 21 κρατούμενοι, 11 από τους οποίους ήταν Ρωμιοί, πέθαναν στη διάρκεια της κράτησής τους⁸⁵. Παρέμειναν στο Aşkale και στο Sivrihisar οι υπόλοιποι 1.229 κρατούμενοι από την Κωνσταντινούπολη, 71 από τη Σμύρνη και 100 από την Προύσα, σύνολο 1.400 άτομα⁸⁶. Ο μεγάλος αριθμός των οφειλετών που πλήρωσαν το φόρο τους, συνολικά 11.198.686 τ. λίρες, αμέσως μετά τη σύλληψή τους και απέφυγαν την αποστολή τους στο στρατόπεδο εργασίας, περίπου το 30% των συλληφθέντων, επιβεβαιώνει εν μέρει τον ισχυρισμό του τουρκικού τύπου για την απροθυμία των μη μουσουλμάνων φορολογουμένων να πληρώσουν το φόρο τους. Παράλληλα εμφανίζεται ως νομιμοποίηση της επιβολής της καταναγκαστικής εργασίας, μέτρο εκφοβισμού και εκβιασμού που υιοθετήθηκε με βάση το επιχείρημα ότι πολλοί φορολογούμενοι δεν θα ήταν πρόθυμοι να καταβάλουν το φόρο και να εκτελέσουν το πατριωτικό τους καθήκον, αφού ως μέλη των μειονοτήτων θεωρούνται εκ προοιμίου ότι εμφανίζουν έλλειμμα πατριωτικού φρονήματος.

Η τελευταία αποστολή προς το Sivrihisar γίνεται στις 6 Νοεμβρίου, τα 101 από τα 105 άτομα που αποτελούν την τελευταία ομάδα κρατουμένων οφείλουν φόρο από 2.000 έως 5.000 τ. λίρες.

Η τελευταία σύλληψη 62 οφειλετών για φόρο έως 5.000 τ. λίρες γίνεται στις 10 Νοεμβρίου. Οι 24 (38,7%) είναι Ρωμιοί. Τα επαγγέλματά τους πιστοποιούν τη μικρομεσαία οικονομική τους κατάσταση και αποδεικνύουν το απόλυτο αδιέξοδο της πολιτικής του Φόρου Περιουσίας. Ο αρχικός στόχος της πάταξης της ασχροκέρδειας και της φορολόγησης των υπερκερδών κατέληξε σε «κυνήγι μαγισσών» από τη στιγμή που μπαίνουν στο στόχαστρο οι μη μουσουλμάνοι Τούρκοι πολίτες με ιδιαιτέρως χαμηλά εισοδήματα.

Η αρνητικότερη όψη του Φόρου Περιουσίας θεωρείται, από όλους όσοι έχουν αναφερθεί στο θέμα, η αποστολή των φορολογουμένων σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας. Αναμφίβολα το μέτρο αυτό υπήρξε ιδιαίτερα σκληρό και απάνθρωπο. Ωστόσο, η λεπτομερής μελέτη των δεδομένων αναδεικνύει ως ιδιαίτερα βάνανσο το μέτρο των κατασχέσεων και εκποιήσεων που ταλαιπώρησε εκατοντάδες φορολογούμενους, τους έκανε να νιώσουν απροστάτευτοι και ανήμποροι, γιατί δεν βγήκε στο σφυρί μόνο η περιουσία

85. Alexis Alexandris, *ό.π.*, σ. 224. Παραθέτουμε τα ονόματα όπως εμφανίζονται στο βιβλίο: B. Konstantinidis, C. Iatrou, I. Antoniadis, B. Kyriazis, Z. Doxakis, J. Topaloglou, G. Sismanoglou, G. Tsorbatzoglou, D. Esnafoglou, A. Sakkopoulos, C. Dimakopoulos.

86. Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 232.

τους, τα εμπορεύματα, οι επιχειρήσεις, τα καταστήματα, τα σπίτια και τα οικογενειακά και προσωπικά τους αντικείμενα, αλλά η ίδια η αξιοπρέπεια τους.

Η λεπτομερής καταγραφή των κατασχεμένων ειδών είναι εντυπωσιακή. Στην Κωνσταντινούπολη εκποιήθηκαν μετά από κατάσχεση 885 ακίνητα, 330 οικίες, 197 καταστήματα, 190 οικόπεδα, 80 διαμερίσματα, 42 αποθήκες, 7 χάνια, 8 εργοστάσια, 5 φούρνοι, 12 χωράφια, 2 χαμάμι, 1 κόσκι, 4 δωμάτια σε χάνια, 5 καταστήματα, 2 σκάφη και 3 πλοία⁸⁷. Το εντυπωσιακότερο όμως στοιχείο των κατασχέσεων είναι εκείνο που αφορά στα προσωπικά είδη, τα είδη οικιακής χρήσεως, τα οικογενειακά κεμήλια. Τα περισσότερα είναι είδη μικρής αξίας που όμως σηματοδοτούν την ιδιωτική ζωή των ανθρώπων, την ταυτότητα και την προσωπικότητά τους. Ο Ökte με μεγάλη συντομία, αλλά γλαφυρά, αποκαλύπτει την ατμόσφαιρα των κατασχέσεων:

Η πιο δύσκολη πλευρά των αναγκαστικών εκποιήσεων αφορούσε τα οικιακά είδη. Μετά από κάποιες απόπειρες καταλάβαμε ότι δεν υπήρχε κανένα όφελος από τις πωλήσεις επί τόπου στη γειτονιά. Η κατάσταση επιβάρυνε και την ήδη φορτισμένη ψυχολογική μας διάθεση. Οι πωλήσεις που γίνονταν μέσα στους οδύμους και τα κλάματα των παιδιών και των γυναικών δεν ήταν αποδοτικές. Αποφασίσαμε να μεταφέρονται τα αντικείμενα προς πώληση στην κεντρική αγορά ... Το πιο οδυνηρό σημείο αυτής της ιστορίας ήταν το ξήλωμα των οικιακών ειδών από το σπίτι και η φόρτωσή τους στα φορτηγά⁸⁸.

Οι κατασχέσεις και οι εκποιήσεις που άρχισαν στις 21 Ιανουαρίου 1943 συνεχίστηκαν μέχρι τις 17 Μαρτίου 1944, ημέρα δημοσίευσης του νόμου περί Διαγραφής του μη Εισπραχθέντος Υπολοίπου του Φόρου Περιουσίας. Το ποσό των φόρων που διαγράφηκε ανέρχεται σε 109.985.481 τ. λίρες, διαγραφή που διαμορφώνει την τελική είσπραξη στο ποσοστό του 74,11% των αναμενόμενων εσόδων⁸⁹.

87. Ridvan Akar, *ό.π.*, σ. 159.

88. Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 172.

89. Η εφημερίδα *Απογευματινή* στις 18 Μαρτίου 1944 στρογγυλοποιεί το ποσό σε 109.985.000 τ. λίρες, το ποσό των 109.985.481 λιρών αναφέρεται από τον Faik Ökte, *ό.π.*, σ. 237.

Πίνακας 7
Τελική Εκκαθάριση Φόρου Περιουσίας 114.368 φορολογουμένων

	Ποσά	Υπόλοιπα
Αρχικός Φόρος	465.384.820	
Πρώτη Διαγραφή *	28.211.403	437.173.417
Δεύτερη Διαγραφή**	12.266.996	424.906.421
Τελικός Φόρος	424.906.421	
Τελική Είσπραξη	314.920.940	109.985.481
Τελική διαγραφή	109.985.481	

Πηγή: Αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου περί Εκκαθαρίσεως του Φόρου Περιουσίας.

- *Διαγραφή λόγω διπλοεγγραφών και λανθασμένων στοιχείων.
- **Διαγραφή φόρου υπαλλήλων, πλανόδιων πωλητών και εργατών (νόμος 4501).

Στις 2 Δεκεμβρίου το απόγευμα οι ραδιοσταθμοί Κωνσταντινούπολης και Άγκυρας ανακοινώνουν την απόφαση της Κυβέρνησης να επιστρέψουν στα σπίτια τους οι κρατούμενοι από τα στρατόπεδα του Sivrihisar και του Aşkale. Οι εφημερίδες της επομένης διευκρινίζουν ότι οι φορολογούμενοι επιστρέφουν για να εργασθούν κοντά στις οικογένειές τους και να εξοφλήσουν το υπόλοιπο της οφειλής τους και υπενθυμίζουν την απειλή της κατάσχεσης των περιουσιακών τους στοιχείων σε περίπτωση που δεν ξεχρεώσουν την οφειλή τους. Η εφημερίδα *Tasvir-i Efkar* μάλιστα επισημαίνει την αποφασιστικότητα των φορολογικών τμημάτων να φροντίσουν να εισπράξουν το ταχύτερο δυνατόν το φόρο όσων επιστρέφουν. Η ίδια εφημερίδα στις 4 Δεκεμβρίου υπερασπίζεται για άλλη μια φορά την επιβολή του φόρου ο οποίος ήταν απαραίτητος όχι μόνο για λόγους οικονομικής δικαιοσύνης αλλά επιτακτική κοινωνική ανάγκη. Για τα σφάλματα που έγιναν στον καθορισμό των οφειλών και στην είσπραξή τους επιροίπτει ευθύνες στις αρμόδιες επιτροπές, κυρίως της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες σε ορισμένες περιοχές από υπερβάλλοντα ζήλο δεν ακολούθησαν κατά γράμμα το νόμο και όρισαν υπερβολικά ποσά. Συγχρόνως αποφάσισαν χωρίς την απαιτούμενη προσοχή την αποστολή για καταναγκαστική εργασία φορολογουμένων που δεν ήταν σε θέση να εξοφλήσουν την οφειλή τους.

Ο Ahmet Emin Yalman, διευθυντής της εφημερίδας *Vatan*, στο φύλλο της 2ας Οκτωβρίου 1943 χαρακτηρίζει το φόρο παρεκτροπή από τις αρχές και τις παραδόσεις της χώρας και προτείνει την ταχεία εκκαθάρισή του για να σταματήσει το «χρονίζον αυτό βάσανο». Ιδιαίτερα επικριτικός για τη συγκέντρωση των φορολογουμένων στα στρατόπεδα εργασίας, μέτρο ασυμβίβαστο προς τις παραδόσεις και τις αρχές του δημοκρατικού κόσμου, καυτηριάζει το γεγονός ότι δεν επαβλήθησαν στους μη συμμορφούμενους ποινές που προβλέπονται από το πάγιο

σύστημα δικαιοσύνης της χώρας. Στις 18 Οκτωβρίου εξαπολύει δριμύ κατηγορώ ενάντια στους Τούρκους διανοούμενους, οι οποίοι σιωπώντας μπροστά στα παράλογα έκτακτα μέτρα της κυβέρνησης, δεν έκαναν το καθήκον τους απέναντι στη χώρα και στη νεολαία της. Στις 29 Ιανουαρίου 1944 στο πτλοφορούμενο «Ο εχθρός μας, ο φανατισμός» χαρακτηρίζει την εφαρμογή του φόρου ως εκδήλωση φανατισμού. Γιατί μόνο ο φανατισμός «αυτό το θηρίο που αλλάζει συνεχώς δέρμα όπως το φίδι και προξενεί δεινά στη χώρα και στο έθνος» μπορεί να εξηγήσει την τροπή που έλαβε ο Φόρος Περιουσίας⁹⁰.

Το σημαντικότερο πολιτικό συμπέρασμα που εξάγεται τελικά από τον τουρκικό τύπο λίγο πριν την τελική διαγραφή του Φόρου Περιουσίας είναι ότι εκτός από την απόσυρση χαρτονομισμάτων αξίας 300 εκατομμυρίων τουρκικών λιρών οι υπόλοιποι στόχοι δεν επιτεύχθηκαν. Οι τιμές δεν μειώθηκαν, η αισχροκέρδεια δεν πατάχθηκε και δεν σταθεροποιήθηκε το τουρκικό νόμισμα. Η δε Τουρκία με το μέτρο του Φόρου Περιουσίας διασύρθηκε διεθνώς ως χώρα που υιοθέτησε ναζιστικές πρακτικές διακρίσεων κατά των μειονοτήτων.

Στις 13 Μαρτίου κατατίθεται στην Εθνοσυνέλευση το νομοσχέδιο περί Εκκαθαρίσεως του Φόρου Περιουσίας. Οι βασικές διατάξεις του είναι: «Άρθρον 1. Διενεργήσαν τα μη εισπραχθέντα υπόλοιπα του Φόρου Περιουσίας. Άρθρον 2. Ενοτάσεις επί του βεβαιωθέντος φόρου δεν γίνονται δεκταί εις το μέλλον⁹¹».

Ο Υπουργός Οικονομικών Fuat Ağralı υποβάλλει το νομοσχέδιο στην Εθνοσυνέλευση με μια ιδιαίτερα σύντομη ομιλία:

...Αι εισπράξεις εκ του φόρου τούτου απέφεραν έως τώρα το όχι ευκαταφρόνητον ποσόν των 316 εκατομμυρίων λιρών. Εξαιρέσει της λύπης την οποίαν ησθάνθημεν διότι ηναγκάσθημεν να εφαρμόσωμεν τας υπό του νόμου προβλεπομένας κυρώσεις εναντίον εκείνων οι οποίοι είχαν την ανησυχίαν να μη θέλουν να εννοήσουν το πνεύμα και την έννοιαν της εθνικής θελήσεως και επέδειξαν κακήν θέλησιν αδιαφορήσαντες εις το προς την πατρίδα καθήκον, τονίζω ενταύθα μετ' ευχαριστήσεως ότι οι συμπατριώται εξεπλήρωσαν με προθυμίαν και φιλοπατρίαν το καθήκον των, δι' ό και

90. Ο Yalman έγραψε μια σειρά άρθρων μεταξύ 25 και 27 Σεπτεμβρίου 1944 για το Φόρο Περιουσίας επιχειρώντας να εκφράσει ο ίδιος την αυτοκριτική που ποτέ δεν έκανε η Κυβέρνηση και να στηλιτεύσει την απάνθρωπη πλευρά του φόρου. Τα γραφόμενά του δυσαρέστησαν τον πρωθυπουργό και την Κυβέρνηση και στις 30 Σεπτεμβρίου ανακοινώθηκε η απαγόρευση της κυκλοφορίας της εφημερίδας επ' αόριστον. Η εφημερίδα επανακυκλοφόρησε έξι μήνες μετά. Οφείλουμε, όμως, να σημειώσουμε ότι ο ίδιος δημοσιογράφος υποστήριξε ένθερμα το Φόρο Περιουσίας με σειρά άρθρων του το Φεβρουάριο του 1943 με χαρακτηριστικότερο εκείνο της 9ης Φεβρουαρίου με τίτλο «Τούρκος είναι όποιος είναι ωφέλιμος στον Τουρκισμό».

91. Εφημερίδα Απογευματινή, 15 Μαρτίου 1944.

οφείλω να τους ευχαριστήσω ενώπιον υμών. Εξηκριβώθη ότι μέρος του υπολοίπου του φόρου δεν είχε δυνατόν να εισπραχθή και ότι εν άλλο μέρος πάλιν δε θα ήτο δυνατόν να εισπραχθή χωρίς να επιβαρυνθούν σοβαρώς οι φορολογούμενοι ίσως δε ακόμη και να στερηθώσι των πάντων⁹².

Έτσι κλείνει τυπικά το δυσάρεστο πια για την Τουρκία, που έχει ταχθεί στο πλευρό των Συμμάχων, κεφάλαιο του Φόρου Περιουσίας. Όπως ισχυρίζεται ο Bali⁹³, η απόφαση για την εκκαθάριση του φόρου και το κλείσιμο της εκκρεμότητας που δυσκόλευε τις σχέσεις της Τουρκίας με τους Συμμάχους έχει ουσιαστικά παρθεί στο Συνέδριο του Καΐρου το Δεκέμβριο του 1943 στις συζητήσεις του İpönü με τον Βρετανό Πρωθυπουργό Winston Churchill και τον Αμερικάνο Πρόεδρο Franklin Roosevelt. Ο Τούρκος Πρόεδρος γνωρίζοντας πολύ καλά ότι ο τρόπος που εφαρμόστηκε ο Φόρος Περιουσίας κατά των μειονοτήτων είχε σπλώσει την εικόνα της Τουρκίας στην κοινή γνώμη της Αμερικής και της Ευρώπης και με ειλημμένη πια την απόφαση να διεκδικήσει η Τουρκία μια θέση μεταξύ των δημοκρατικών χωρών μετά τον πόλεμο, ήταν αποφασισμένος να οδηγήσει τη χώρα στην απεμπλοκή της από την αδιέξοδη αυτή υπόθεση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΑΘΗΝΩΝ

Φορολογούμενοι

Φόρος

Αλέκος Ντούλος ιδιοκτήτης εργοστασίων βυρσοδεψίας	900.000
Φώτιος Ντούλος ιδιοκτήτης εργοστασίων βυρσοδεψίας	400.000
Αριστείδης Μπεϊλή	100.000
Δείρμεντζόγλου ιδιοκτήτης εταιρίας «Elite»	130.000
Τρελλίδης ιδιοκτήτης βιοτεχνίας αλλίπαστων	180.000
Φερμάνογλου ιατρός	4.000
Ζηλανάκης ιατρός	4.000
Γ. Νικολαΐδης ιατρός	4.000
Αβράμι Ιωαννίδης	150.000
Γεώργιος Αμασλίδης	150.000
Κωνσταντίνος Μελόπουλος	150.000
Πανταζής Δάμπας	150.000
Εργοστάσιο Λιόν Μέλμπα	150.000
Εργοστάσιο κυτίων Θεοδωρίδη	150.000
Καλούμενος	150.000
Γ. Ρούσος	60.000

92. Εφημερίδα Απογευματινή, 16 Μαρτίου 1944.

93. Rifat N. Bali, ό.π., σ. 54-55.

Αφροι Τζαβούρη	130.000
Αφροι Βαξεβανόπουλοι	78.000
Γκόκος Ζαρόκωστα	30.000
Εβλιοπωλείο Σεργιάδου	20.000
Γαιντοπωλείον «Άρτεμις» των αδελφών Κατάνου	60.000
Γαιντοπωλείον «Νέα Αγορά» των αδελφών Κατάνου	325.000
Κ. Τοπτσούογλου	275.000
Γκινταζής Δάμπας	150.000
Κατάστημα νημάτων Πλημμυρίδης-Μολοκότος	90.000
Μουτεβελλής	30.000
Γραμματόπουλος	170.000
Λ.Χαζάπης	120.000
Γιτσόπουλος φαρμακοποιός	8.000
Αμυλιάδης φαρμακοποιός	8.000
Κουρείο Χονδρόπουλου	3.000
Κουρείο Παπαχατζή	3.000
Α. Νικολαΐδης	100.000
Μαυρουδής	105.000
Κοσμέτος κοσμηματοπώλης	1.000.000
Χρυσματοπωλείο Βασιλειάδου	12.000
Λ. Λεοντίδης μεσίτης	30.000
Αλκιβιάδης Γκεντζουστιάογλου δικηγόρος	12.000
Εσπιατόριον Κολλάρο	60.000
Ξυλοπωλείον «Αρτέμιδος»	40.000
Κατάστημα «Ασετιλέν» των Δημητριάδου και Δρομίδου	45.000
Εταιρεία Ρουαγιάλ των αδελφών Εθνόπουλων	300.000
Πατισερή Λεμπόν	27.500
Εταιρεία Τουρκ -Ελλάς*	45.000

* Η Εταιρία Ελλάς – Τουρκ (βλ. Ε. Τσουδερός Ο Επισιτισμός 1941-1944 και Χρ. Χρηστίδης Χρόνια Κατοχής 1941-1944. Μαρτυρίες Ημερολογίου) με επικεφαλής τον Αναστάσιο Μπα-
κάμπαση, στέλεχος του κόμματος του Παπαναστασίου, πρώην βουλευτή, γερονσιαστή και
Υπουργό Γεωργίας, είχε αναλάβει την ανταλλαγή προϊόντων με την Τουρκία και τη τροφοδό-
τηση της Ελλάδας με τρόφιμα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Τα ονόματα των Ρωμίων φορολογουμένων που αποστάληκαν στο Αἰσκλή στο στρατόπεδο εργασίας με τις πρώτες 10 ομάδες κρατουμένων, την περίοδο Ιανουαρίου – Μαΐου 1943.

1η ομάδα: 27 Ιανουαρίου, 32 κρατούμενοι, Ρωμοί 9 (30%):

Γεώργιος Μουράτογλου, Μηνάς Κεσιμίδης, Ιάκωβος Παπάζογλου, Κωνσταντίνος Παπάζογλου, Γεώργιος Τζαμπάζογλου, Νικόλαος Καραμάνογλου, Κωνσταντίνος Κιουρκτζόγλου, Αλέξανδρος Σταυρίδης, Κυριάκος Τεμπερίκογλου.

2η ομάδα: 12 Φεβρουαρίου, 38 κρατούμενοι, Ρωμοί 7 (18,4%):

Θ. Νεαπολιτάκης, Μουράτ Μουράτογλου, Αντώνιος Μαρίνος, Γ. Σισμάνογλου, Χρήστος Μωυσιάδης, Δημήτριος Σανδαλτζόγλου, Πέτρος Καραευθύμογλου.

3η ομάδα: 27 Φεβρουαρίου, 158 κρατούμενοι, Ρωμοί 69 (43,6%):

Δημήτριος Σαρρής, Γρηγόριος Γρηγοριάδης, Ευάγγελος Μούσης, Ιωσήφ Γαβριήλογλου, Μόσχος Δημητριάδης, Γεωργίου Τσάλογλου, Θωμάς Μπόσης, Β. Σεφέρογλου, Μόρφης Μοραβιάδης, Αγαμέμνων Νικολαΐδης, Γεώργιος Σκαρλάτος, Χαράλαμπος Γαλδίτς, Θ. Κιουτσούκη, Νικόλαος Ζουλίδης, Δημήτριος Ζουλίδης, Κωνσταντίνος Δημακόπουλος, Σταύρος Χαγιάλογλου, Καλλιόπη Σταυρίδης, Ιωάννης Θεοδωρίδης, Σπύρος Σείτανίδης, Ορφείος Σαρρής, Βασίλειος Θεοδωρίδης, Εμμανουήλ Σαρίδης, Λ. Αλτίνογλου, Μιχαήλ Καραδελίογλου, Ευστάθιος Ζάμπογλου, Πέτρος Ξύδας, Παντελής Ξύδας, Χρ. Ανδρεάδης, Κωνσταντίνος Ζώτος, Χρ. Αγγελίδης, Νικόλαος Τζηχάνης, Απόστολος Νικολαΐδης, Χ. Ανδρεάδης, Πλούταρχος Μποσίνης, Αβραάμ Απτόσογλου, Αναστάσιος Απτόσογλου, Κωνσταντίνος Αναστασιάδης, Χρ. Χατζόπουλος, Παναγιώτης Μαδεντζή, Σάββας Ζαμπόγλου, Χρηστόφορος Βούδρης, Μάρκος Βούδρης, Πρόδρομος Μαλιόγλου, Ν. Κωνσταντινίδης, Λάζαρος Λαζαρίδης, Χρ. Θεοφυλίδης, Γεώργιος Παπάζογλου, Στέφανος Ιωαννίδης, Βασίλειος Βλασιάδης, Βασίλειος Παπάζογλου, Κλεόβουλος Τσαμπαρλίδης, Διονύσιος Σακαλακτζόγλου, Βασίλειος Σακαλακτζόγλου, Γεώργιος Χατζόπουλος, Εμμανουήλ Καζακώφ, Ιωάννης Τσιμάρος, Κωνσταντίνος Τσόλας, Χαράλαμπος Φρέγκο, Ιωάννης Μπογιατζόγλου, Ιωάννης Βασιλειάδης, Αθανάσιος Βασιλειάδης, Δημήτριος Αγιάνογλου, Δημήτριος Μεφαλόπουλος, Πρόδρομος Αλιτζόγλου, Ι. Βαφόπουλος, Βασίλειος Καλλιπολίτης, Λεωνίδας Καλλιπολίτης, Περικλής Χρυσόπουλος.

4η ομάδα: 13 Μαρτίου, 70 κρατούμενοι, Ρωμοί 18 (25,7%):

Συμεών Χαραλαμπίδης, Χαράλαμπος Κουτσαβέλλης, Χρήστος Παράσχος, Κωνσταντίνος Ευαγγελίδης, Αντώνιος Ντουρουέρ, Σοφοκλής Ντίνος, Ιωακείμ Γιαϊλάογλου, Χρήστος Κυριαζής, Βασίλειος Γουμβρής, Κωνσταντίνος Γιακουμίδης, Νικόλαος Νικολαΐδης, Κωνσταντίνος Φαλτάογλου, Αριστείδης Αποστολίδης, Εμμανουήλ Ιγνατιάδης, Νικόδημος Τριανταφύλλου, Κυριάκος Μιστίλογλου, Κωνσταντίνος Μπαλής, Σάββας Τουράτζογλου.

5η ομάδα: 23 Μαρτίου, 60 κρατούμενοι, Ρωμοί 32 (53,3%):

Εμμανουήλ Κεσίσογλου, Αλέξανδρος Ζαρίφης, Μιχαήλ Σουτζούογλου, Ιάκωβος Ζαχαριάδης, Πρόδρομος Σπύρογλου, Χριστόφορος Χαλκούσης, Αβραάμ Παπαδόπουλος, Νικόλαος Ζάμπογλου, Χρήστος Χρηστίδης, Ηλίας Αλαγκιόζογλου, Στυλιανός Ιστιλόγλου, Βασίλειος Αγαλιόγλου, Σωτήρης Κόρπης, Κωνσταντίνος Ιατρού, Ασκληπιός Σταμπουλίδης, Γεώργιος Χατζή Δημητριάδης, Ιάκωβος Περβάνογλου, Μηνάς Οξυαλδίτς, Στέφανος Σετούκας, Χρ. Ηλιάδης, Δημήτριος Ντουρανίδης, Γεώργιος Τοπαλόγλου, Δημήτριος Μαδενλίογλου, Βασίλειος Αρτζάν, Μήτσος Αρτζάν, Νικόλαος Ατσάλας, Ιωάννης Ιωαννίδης, Ιωακείμ Βασιλειάδης, Στέφανος Γερακόπουλος, Κωνσταντίνος Κομνηνός, Περικλής Μπέλλας, Ζαχαρίας Κατραντζής.

6η ομάδα: 3 Απριλίου, 68 κρατούμενοι, Ρωμοί 17 (25%):

Φώτιος Κομβόπουλος, Γεωργιάδης Γκελντζίκ, Γεώργιος Νικολαΐδης, Κυριάκος Δελίογλου, Άνθιμος Καραμπινίδης, Γεώργιος Καραμπινίδης, Νικόλαος Ζουμπούλης, Ανδρίκος Μαδέν, Ευστάθιος Λεπτούργος, Αργύριος Αργυριάδης, Χρήστος Αραβανόπουλος, Νικόλαος Γιαγτζίογλου, Χρήστος Ασμάζογλου, Ιωάννης Στεφανίδης, Βασίλειος Κωνσταντινίδης, Ιωάννης Παπαδόπουλος, Αναστάσιος Γιολτζούογλου.

7η ομάδα: 16 Απριλίου, 56 κρατούμενοι, Ρωμοί 17 (30,3%):

Γεώργιος Αντωνιάδης, Σαράντης Τζαμπάζογλου, Φιλόθεος Ηδόσογλου, Καλλίνκος Νικολαΐδης, Αλέξανδρος Γκιβανόπουλος, Μωυσής Μπαλαμπανίδης, Αριστοκλής Σεβαστόπουλος, Ιωάννης Νικολαΐδης, Κωνσταντίνος Ψωμάδης, Στέφανος Στεφανίδης, Κωνσταντίνος Αντωνιάδης, Γρηγόριος Βράικος, Δημήτριος Μοσχόπουλος, Αλέξανδρος Βαξεβάνογλου, Σταύρος Χατζόπουλος, Χαράλαμπος Καλυβόπουλος, Ιωσήφ Δουλκέρογλου.

8η ομάδα: 31 Απριλίου, 79 κρατούμενοι, Ρωμοί 25 (31,6%):

Σύλβεστρος Δελίογλου, Αναστάσιος Βαφειάδης, Κωνσταντίνος Θεοφιλίδης, Λάζαρος Συμωνίδης, Κωνσταντίνος Καφαντάρης, Βασίλειος Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Ρίκας, Βασίλειος Σωτηριάδης, Θεολόγος Σουμπούλογλου, Αθανάσιος Κορδομένος, Αναστάσιος Ιωακείμογλου, Θεόδωρος Μπούζογλου, Ιωάννης Καλφάογλου, Εμμανουήλ Εμμανουηλίδης, Βασίλειος Κωνσταντινίδης, Θεόδωρος Χατζή Αντωνιάδης, Μιχάλ Χονδρόπουλος, Κωνσταντίνος Μητροκώστας, Μιχαήλ Γιουβάνογλου, Ιωάννης Βαλής, Παύλος Σταμπουλίδης, Δημήτριος Λαμπρινός, Ανδρέας Χατζόπουλος, Χαράλαμπος Χαραλαμπίδης, Ράλλης Καραβοκυρός.

9η ομάδα: 7 Μαΐου, 74 κρατούμενοι, Ρωμοί 14 (18,9%):

Αθανάσιος Γιουζμέογλου, Γεώργιος Αγγελίδης, Νικηφόρος Κουρής, Κυριάκος Αϊνατζόγλου, Κωνσταντίνος Εμμανουηλίδης, Παντελάκης Ηλιάδης, Δημήτριος Ποζπρίκ, Μιχαήλ Μαγιόγλου, Αλέξανδρος Διρανίδης, Ασήμιος Ασημίδης, Μιχαήλ Ασημίδης, Γρηγόριος Σισμάνογλου, Χρήστος Αγαπητίδης, Πέτρος Κιολιόγλου.

10η ομάδα: 18 Μαΐου, 84 κρατούμενοι, Ρωμοί 12 (14,2%):

Πολύδωρος Βάτης, Δημήτριος Μακασταρίδης, Σωτήριος Λιόντος, Αναστάσιος

Μιράμπογλου, Θεόδωρος Ανάσογλου, Γεώργιος Παπαδόπουλος, Κωνσταντίνος Παυλίδης, Ηλίας Οκσούζογλου, Νικόλαος Πανάρετος, Βίκτωρ Βακαδημόπουλος, Βασίλειος Παπαδόπουλος, Στέφανος Λουκάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

Συλλήψεις Ρωμιών φορολογουμένων μεταξύ 18 Μαΐου και 10 Νοεμβρίου 1943.

Από τις 18 μέχρι τις 24 Μαΐου συλλαμβάνονται 43 φορολογούμενοι, οι 12 (27,9%) είναι Ρωμοί:

Αναστάσιος Σαλής, Λουκάς Παπάζογλου, Στυλιανός Παναγιώτου, Μιχάλης Τριανταφυλλίδης, Κωστάκης Νικταμπάν, Ανδρόνικος Καμέρ, Νικόλαος Σμκολίδης, Χαράλαμπος Γκέντζογλου, Πρόδρομος Προδρομίδης, Χαράλαμπος Παντελίδης, Θεολόγος Μαρίνος, Αναστάσιος Σεφεριάδης.

Στις 27 Μαΐου συλλαμβάνονται 31 φορολογούμενοι, οι 14 (45,1%) είναι Ρωμοί: Δημοσθένης Βελιτζανίδης, Χαρίτων Χατζετογλου, Στέφανος Στεφανίδης, Κωνσταντίνος Αρακάς, Δημήτριος Κυριακίδης, Θεόδωρος Θεοδοσίου, Αλέκος Βλάσιος, Κωνσταντίνος Χορόζογλου, Στέφανος Λεβαντάτος, Χαράλαμπος Λεφακίνης, Χρήστος Ακτούρ, Δημήτριος Κωτσόπουλος, Νικόλαος Κωνσταντινίδης, Ιωάννης Μογίδης.

Στις 29 Μαΐου συλλαμβάνονται 24 φορολογούμενοι, οι 6 (25%) είναι Ρωμοί: Αντώνιος Κιρκτζάογλου, Βασίλειος Χατζετογλου, Καλλίνικος Γενήδουνας, Ιωάννης Κανδύλλης, Βασίλειος Ιορδάνογλου, Αργύριος Καθαρόπουλος.

Στις 30 Μαΐου συλλαμβάνονται 24 φορολογούμενοι, οι 4 (16,6%) είναι Ρωμοί: Λεωνίδας Μοσχάκης, Χριστόφορος Φαχάμογλου, Ισάκ Μιχαηλίδης, Γεώργιος Τεοφίλ.

Στις 9 Ιουνίου συλλαμβάνονται 27 φορολογούμενοι, οι 11 (40,7%) είναι Ρωμοί: Συμεών Πασχαλίδης, Νικόλαος Ασμάν, Κωνσταντίνος Ασλάν, Γεώργιος Ασλάν, Τιμολέων Τζαμπάζ, Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Βασίλειος Σωτηριάδης, Νικόλαος Θωμαΐδης, Αντώνιος Πουλίδης, Εμμανουήλ Δημητρίου, Νικόλαος Αποστολίδης.

Μεταξύ 15 Ιουνίου και 2 Ιουλίου συλλαμβάνονται 69 φορολογούμενοι, οι 14 (20,2%) είναι Ρωμοί:

Αντωνάκης Ζαχαριάδης, Δημητράκης (κηπουρός), Γεώργιος Ιωαννίδης, Ελευθέριος Ελευθεριάδης, Χαρίλαος Καραμάνογλου, Πρόδρομος Ζαχαριάδης, Στέφανος Μερκούρ, Μηνάς Κούλογλου, Άγγελος Αγγελίδης, Χρήστος Αλτίνμπας, Θωμάς Αλτίνμπας, Κυριάκος Χρυσομάλλης, Πρόδρομος Τζελάτογλου, Ευάγγελος Φινφίνης.

Στις 8 Ιουλίου συλλαμβάνονται 37 φορολογούμενοι, οι 7 (18,9%) είναι Ρωμοί: Αντώνιος Τουράτζογλου, Ζαχαρίας Αλμπουχάρι, Δημήτριος Μαρκόπουλος, Ιωάν-

νης Μιχάλογλου, Κωνσταντίνος Μάντικας, Φραγκούλης Βασιλειάδης, Θεόδωρος Νικολαΐδης.

Στις 11 Ιουλίου συλλαμβάνονται 14 φορολογούμενοι, οι 5 (35,7%) είναι Ρωμοί: Παντελής Αντωνιάδης, Φώτιος Γιαλαμπούκης, Αναστάσιος Καλινόγλου, Γεώργιος Καπονερίδης, Αθανάσιος Κασάπογλου.

Στις 14 Ιουλίου συλλαμβάνονται 9 φορολογούμενοι, οι 2 (33,3%) είναι Ρωμοί: Ευστάθιος Καραευθύμογλου, Αθανάσιος Μπαμπαΐδης.

Στις 23 Ιουλίου συλλαμβάνονται 25 φορολογούμενοι, οι 6 (24%) είναι Ρωμοί: Λάζαρος Δελόγλου, Βασίλειος Κυριάκης, Σάββας Πλαρίκογλου, Παναγιώτης Αλεξόπουλος, Νικόλαος Κιναλήογλου, Σκαρλόπουλος.

Στις 11 Αυγούστου συλλαμβάνονται 24 φορολογούμενοι, οι 8 (37,5%) είναι Ρωμοί: Κωνσταντίνος (αυγουλάς), Ιωάννης Σισμάνογλου (πατατοπώλης), Κωνσταντίνος (επιπλοπώλης), Κυριάκος Κάλφας (παντοπώλης), Πρόδρομος Κάλφας (παντοπώλης), Τζώρτζης Πιζάντης (υφασματοπώλης), Δημήτριος Κοβαλάκης (χουρδατζής), Απόστολος Αποστολίδης (ράπτης).

Στις 16 Αυγούστου συλλαμβάνονται 19 φορολογούμενοι, οι 8 (42%) είναι Ρωμοί: Σάββας Παναγιωτίδης, Νικολάκης Γκιουνερί, Ζαφίρης Δοξάκης, Παναγιώτης Νερόπουλος, Χρήστος Ραμαζάνογλου, Λυκούργος Παπιτσής, Κλέων Μπερσόν.

Στις 13 Σεπτεμβρίου συλλαμβάνονται 65 φορολογούμενοι, οι 26 (40%) είναι Ρωμοί: Νικόλαος Αθανασίου, Γεώργιος Τσίμας, Χρήστος Τσίμας, Λουκάς Σαλλαμπασόγλου, Σοφοκλής Λάζογλου, Χαράλαμπος, Νίκος, Νίκος Φίλιππου, Γρηγόριος Σταυρόπουλος, Ανέστης, Γεώργιος, Μιχαήλ, Πέτρος, Χρήστος Νάτσης, Σάββας Τσομπάνογλου, Αλεξιάδης, Σοφοκλής, Αθανάσιος, Γεώργιος Χονδρόπουλος, Γιάννης Γιαννάκης, Μιχάλης, Μάρκος, Σπύρος, Νικόλαος, Αθανάσιος, Παναγιώτης.

Στις 10 Νοεμβρίου συλλαμβάνονται 62 φορολογούμενοι, οι 24 (38,7%) είναι Ρωμοί: Στρατής Χόπερ – παντοπώλης, Πετρόπουλος – κουρού καφετζής, Γ. Τάλαρης – αρτοποιός, Γεώργιος Μαρκόπουλος – παντοπώλης, Μιχάλης Σουτζούογλου – κρεοπώλης, Λαζαρής Πένο – γαλακτοπώλης, Παντελής – αγελαδοτρόφος, Ηλίας Τασιτζή – καπνοπώλης, Λουκάς Ιωαννίδης – τυροπώλης, Χρήστος Κόμη – υποδηματοποιός, Θεόδωρος Αντωνίου – ψλικάτζής, Κωνσταντίνος Αδαλής – ορνιθοπώλης, Δημήτριος Ιωάννου – πατατάς, Παντελής Ιορδάνου – παντοπώλης, Γεώργιος Πατσούρας – αρτοποιός, Μιχαήλ Κεσίσογλου – αυγουλάς, Θωμάς Κόντος – αρτοποιός, Αρχάγγελος Καπικιράν – παντοπώλης, Παναγιώτης Ιορδάνου – ξυλουργός, Τιμολέων Ζιπτισή – τερλικτής, Γεώργιος Τάτσος – παντοπώλης, Απόστολος Βαφειάδης – ιατρός, Γεώργιος Γκαζολίδης παντοπώλης, Νίκος Ουμουρλόγλου – ράπτης.

ABSTRACT

SEVASTI CHRISTIDOU: *Economic Nationalism during the Second World War. The Capital Levy in Turkey: Economical Elimination of Minorities*

Although Turkey did not fight in World War II, as the war dragged on, the strain on Turkey's economy increased. In 1942, in an attempt to face inflation and budget deficit the Government introduced an emergency tax measure. The Capital Levy Law, issued on November 1942 and abolished on March 1944, formally aimed at the taxation of the excessive war profits, but became a source of discrimination against ethnic minorities.

The fact that many of the most active entrepreneurs were members of the Jewish, Armenian and Greek minorities and foreign nationals served as a means to implement the policies of Turkish economic nationalism. The "Turkification" policy aimed at the creation of a national Muslim-Turkish bourgeoisie and the elimination of Jews and Christians from the Turkish economy.

The implementation of the Capital Levy, in the context of an inadequate tax system, introduced an arbitrary and discriminatory method of tax assessment. The tax payers were divided into Muslims, non-Muslims and foreigners. The group of non-Muslims was taxed excessively.

The most arbitrary and discriminatory element of the Capital Levy, imposed only on non-Muslims, was the penalty of mandatory labor for those who could not pay their taxes. Between January 27 and November 6 of 1943, 1,400 Greeks, Jews and Armenians were sent to labor camps.

The second disastrous measure for both non-Muslims and foreign nationals was the confiscation and forced sale of properties. Almost 900 homes, apartments, shops etc. were confiscated and many more were sold privately at much lower prices than their actual value.

Non-Muslims and foreigners in Istanbul paid almost 84% of the tax allotted to Istanbul. Among them a large group, nearly the 35%, were members of the Greek minority and the Greek community.